

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην Αθήνα, ένας δρόμος γειτονικός του Μαρασλείου όπου ήταν η έδρα της «Επιτροπής Διαχειρίσεως του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού» (Ε.Δ.Δ.Ε.Σ.) στην περίοδο της Κατοχής, έχει το όνομα της Σουηδίας. Η ονομασία δόθηκε από το Δήμο Αθηναίων μετά την απελευθέρωση ύστερα από εισήγηση του κ. Χρ. Χρηστίδη που εργαζόταν στην Ε.Δ.Δ.Ε.Σ., για «να μεταδώσουμε στους συγχρόνους και τους μεταγενεστέρους μας την επίγνωση της ευγνωμοσύνης που ο ελληνικός λαός οφείλει να μην ξεχάσει».

Το έργο της «Επιτροπής Βοήθειας στην Ελλάδα», που κυριολεκτικά έσωσε τον ελληνικό Λαό από τη λιμοκτονία δεν είναι όσο θα έπρεπε γνωστό, παρόλο που πρόκειται για εγχείρημα μεγάλης ιστορικής σημασίας. Ο εμφύλιος πόλεμος και όσα ακολούθησαν έσβησαν το έργο της. Αυτοί που πείνασαν, που υπέφεραν και επέζησαν χάρη στη βοήθεια που τους προσφέρθηκε το ξέχασαν, και οι νεότεροι δεν το έμαθαν ποτέ.

Έχουν εκδοθεί, απ' ό, τι γνωρίζω, μόνο δυο βιβλία σχετικά με το έργο της επιτροπής αυτής. Το πρώτο, «Αναμνήσεις από την Ελλάδα κατά την Κατοχή (1941 – 1944)», εκδόθηκε στη Λευκωσία το 1969 –με τη φροντίδα του Χρ. Χρηστίδη, συνεργάτη του Μοην στην Ελλάδα. Το βιβλίο αναφέρεται στη δράση της Επιτροπής, και βασίζεται στο σχετικό κεφάλαιο για την Ελλάδα «Στοργή ανάμεσα στα όπλα» (*Inter arma caritas*), που περιέχεται στα απομνημονεύματα του Paul Moehn πρώτου προέδρου της Επιτροπής Βοήθειας. Τα απομνημονεύματα του, «Σημειώσεις στο περιθώριο του χρόνου» (*Crumelur i tidens marginal*) γράφτηκαν στα σουηδικά κατά τη διάρκεια της νοσηλείας του στην Ελβετία στο χρονικό διάστημα 1954 – '57.

Το δεύτερο βιβλίο, «Αρχείο Πέρσον», βασίζεται στο αρχείο του Σουηδού καθηγητή αρχαιολογίας Αχελ Πέρσον, ο οποίος ήταν αντιπρόσωπος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού (Δ.Ε.Σ) στην Πελοπόννησο, και αναφέρεται στη δράση του Δ.Ε.Σ στην περιοχή. Το αρχείο παραχωρήθηκε από τη γυναίκα του Αχελ Πέρσον, Έλσα, στον Κωστή Παπακόγκο ο οποίος επιμελήθηκε την έκδοση στα σουηδικά και τα ελληνικά.

Αναφορές, στο έργο της Επιτροπής Βοήθειας, γίνονται στο βιβλίο του Ευαγ. Παπαστράτου, «Η Δουλειά και ο Κόπος της» καθώς και, του Αλεξ. Ζάννα «Η Κατοχή –Αναμνήσεις, Επιστολές». Και τα δυο εκδόθηκαν το 1964.

Το παρόν βιβλίο, «Επισκόπηση των δράσεων αρωγής στην Ελλάδα», Απρίλιος 1941 – Δεκέμβριος 1943, είναι μετάφραση από το γραπτό του Paul Moehn, «A Survey of Greek Relief, April 1941 to December 1943». Γράφτηκε στα Αγγλικά σε 214 πυκνογραμμένες σελίδες γραφομηχανής. Υπάρχουν κοινά σημεία με το δημοσιευμένο κεφάλαιο στα ελληνικά, «Στοργή ανάμεσα στα όπλα». Είναι όμως εμπλουτισμένο με επιπλέον πληροφορίες από έγγραφα, που αφορούν το έργο της Επιτρο-

πής, του Υπουργείου Εξωτερικών της Σουηδίας προς το αντίστοιχο υπουργείο της Αμερικής.

Το κείμενο το βρήκα τον Μάρτιο του 2015 στο Αρχείο του Πανεπιστημίου της Ουψάλα. Εκεί το δώρισαν οι κληρονόμοι του Paul Mohn. Διαπίστωση αμέσως, ότι, το πολύτιμο γραπτό που ξεφύλλιζα έκλεινε ένα ζωντανό κομμάτι απ' τη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας. Ζωντανεύει την πείνα στα φοβερά χρόνια της Κατοχής. Είναι «η ίδια η Κατοχή αυτοβιογραφημένη». Το γραπτό αυτό, που γράφτηκε από τον πλέον αρμόδιο, έπρεπε να βγει από τα ράφια του αρχείου του Πανεπιστημίου της Ουψάλα, και να παραδοθεί μεταφρασμένο στην Ελληνική ιστορία για να φωτίσει μια τραγωδία της σκλαβωμένης Ελλάδας. Είναι ένα σημαντικό ιστορικό ντοκουμέντο, απαραίτητο σε όποιον θέλει να μελετήσει την περίοδο της Κατοχής.

Οφείλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους κληρονόμους του Paul Mohn – ιδιαίτερα στον Thorleif Persson – γιατί μου επέτρεψαν να θυμίσω στους συμπατριώτες μου τόσο τη συμβολή της ουδέτερης Σουηδίας, όσο και το χρέος μας στον Paul Mohn ο οποίος προσηλωμένος στο καθήκον, αφοσιωμένος στον αναξιοπαθόντα άνθρωπο που υπέφερε από τους πολιτισμένους βαρβάρους, δουλεύοντας κάτω από αντίξοες συνθήκες, με την ικανότητα ανάλυσης και οργάνωσης που διακρίνει το Σουηδό, σε ελάχιστο χρονικό διάστημα οργάνωσε την μεγαλύτερη επιχείρηση βοήθειας παγκόσμια. Την «Επιτροπή Βοήθειας στην Ελλάδα» η οποία έσωσε κυριολεκτικά τον ελληνικό λαό από τη λιμοκτονία.

Φιλελληνισμός στη Σουηδία στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821

Η αλληλεγγύη του σουηδικού λαού προς τον ελληνικό σε δύσκολες περιόδους, δεν εκδηλώθηκε για πρώτη φορά στα χρόνια της δικτατορίας 1967 – '74. Χρονολογείται από τα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821.

Ο ξεσηκωμός των ελλήνων το 1821, ξύπνησε στους σουηδούς, τις πιο θερμές συμπάθειες. Ιδρύθηκε η επιτροπή «Φίλοι της Ελλάδας» για να συντονίσει την πληροφόρηση και τον έρανο που γίνονταν σε όλη τη Σουηδία. Οι εφημερίδες έδωσαν μεγάλη έκταση στην Επανάσταση και τον έρανο. Ποιητές και μουσικοί ερμήνευαν με στίχους και μουσική τα συναισθήματα του λαού μας. Θεατρικά έργα και έρανος υπέρ των Ελλήνων αγωνιστών για ελευθερία συνέβαλαν στην κατανόηση της σημασίας της Επανάστασης.

Μια μουσική σύνθεση του Κρουσέλ «Ύμνος στην απελευθέρωση της Ελλάδας», καθώς και η καντάτα «Η Σουηδία στα παιδιά της Ελλάδας» του Μπ. φον Μπέσκοβ παίχτηκαν στην επαρχία και στις μεγάλες πόλεις. Στο Χέλσινγκμπόργ οργανώθηκε μια έκθεση ζωγραφικής και τα έσοδα διατέθηκαν για τον έρανο.

Ο Κάρολος Αύγουστος Νικάντερ εξέδωσε το συνθετικό του ποιήμα «Μάρκος Μπότσαρης, ο Σταυραετός της Ελλοπίας» που περιγράφει τον ηρωικό θάνατο του Μπότσαρη το 1823. Τα έσοδα της έκδοσης κατατέθηκαν στο εθνικό ταμείο του εράνου. Ο Βάλμαρκ έγραψε το ιστορικό θεατρικό έργο «Σουλιώτες», με θέμα τον αδιάκοπο αγώνα των ανθρώπων αυτών στα βουνά της Ηπείρου για τη λευτεριά τους

ενάντια στους Τούρκους. Το θεατρικό, αυτό, έργο ανέβηκε οκτώ φορές στο μεγάλο Βασιλικό Θέατρο της Στοκχόλμης.

Η έκκληση προς την Ευρώπη ενός Ανώνυμου Έλληνα λίγο πριν το 1821: «[...] Οί στρατιωτικοί της ἄς ἔλθουν, θέλομεν τοὺς καταστήσει ὄδηγους τῶν Ἱερῶν λόχων μας εἰς τὸ στάδιον τῆς μάχης. [...]», συγκίνησε πολλούς στην απόμακρη Σουηδία. Ένας απ' αυτούς, ο ταγματάρχης οχυρωματικών έργων Νιλς Φ. Άσλινγκ πήγε στην Ελλάδα στις αρχές του 1822 να πολεμήσει του άπιστους στο πλευρό των ξεσηκωμένων ελλήνων.

Αναχώρησε απογοητευμένος για την πατρίδα του, στα τέλη του 1822. Το 1824 έγραψε το βιβλίο «Δοκίμιο για την ιστορία της ελληνικής επανάστασης» το οποίο εκδόθηκε το 1824, και αποτελεί λαμπρή συμβολή στη βιβλιογραφία του φιλελληνισμού. Οξυδερκής, αντικειμενικός, ξεπερνώντας της προσωπικές του πικρίες θεώρησε ότι: «ήταν καθήκον μου να αφήσω στους συμπατριώτες μου μια σύντομη αλλά αληθινή διήγηση για τα σημαντικά αυτά γεγονότα, ιδιαίτερα όταν οι ειδήσεις για την Επανάσταση που έρχονταν στη Σουηδία συνήθως ήταν παραποιημένες. [...] Οι Έλληνες πολεμούσαν για τη θρησκεία τους, το δικαίωμα ύπαρξή τους, για την οικογενειακή τους υπόληψη και τιμή. Αγωνίζονταν να ξαναπάρουν τη θέση τους ανάμεσα στα πολιτισμένα έθνη, να ξαναβρούν την αξιοπρέπειά τους και να σταματήσουν την ταπείνωση να είναι σκλάβοι στην ανήκουστη τυραννία των Μωαμεθανών [...]». Αυτός ο φλογερός πατριωτισμός κέντρισε τη φαντασία μου. Το θεώρησα τιμή μου να είμαι μεταξύ αυτών που πολεμούσαν για ελευθερία σε μια δίκαια υπόθεση». {Försök till Grekiska Revolutionens Historia, Nils Frans Aschling 1824}.

Τα γνωστά ονόματα των εθελοντών είναι γραμμένα στο «Μνημείο των Φιλελλήνων» που βρίσκεται στην εκκλησία «Η Μεταμόρφωση του Σωτήρα» στο Ναύπλιο. Στον Κήπο Ηρώων του Μεσολογγίου βρίσκεται απ' τις 2 του Απρίλη του 1939 μνημείο των Σουηδών που έπεσαν μαχόμενοι στο πλευρό των ελλήνων, ως μαρτυρία του σουηδικού ιδεαλισμού.

Βοήθεια του Σουηδικού Ερυθρού Σταυρού στην Ελλάδα

Βαλκανικοί πόλεμοι

Οι πρώτες γνωστές, σ' εμένα, αποστολές του Σουηδικού Ερυθρού Σταυρού (Σ. Ε. Σ.) στην Ελλάδα έγιναν στους Βαλκανικούς πολέμους. Δυστυχώς, οι γραπτές πληροφορίες είναι περιορισμένες, ώστε να είναι δυνατή η παρακολούθηση της δράσης του. Αλλά, το πλούσιο φωτογραφικό αρχειακό υλικό που υπάρχει ζωντανεύει το ευεργετικό έργο του Σ.Ε.Σ. στους πολέμους αυτούς.

Από τον ετήσιο απολογισμό του Σ.Ε.Σ. του 1913, πληροφορούμαστε πως η Ελλάδα ενημέρωσε τηλεγραφικά το Σουηδικό Ερυθρό Σταυρό για την άμεση ανάγκη που είχε σε νοσοκόμες. Στις 14 Ιουλίου του 1913 το Διοικητικό Συμβούλιο του Σ.Ε.Σ. αποφάσισε να σταλεί ιατροφαρμακευτική βοήθεια. Την ίδια κιόλας μέρα αναχώρησε η αποστολή για την Ελλάδα στην οποία συμμετείχαν, ο στρατιωτικός γιατρός Α. Gullström και οι νοσοκόμες Hilma Trägårdh, Anna Hjorth, Tyra Carlsson, Elsa

Wallin, Elsa Kihlström, Kerstin Nordendahl και η Aina Rietz. Η αποστολή ήταν εφοδιασμένη, όπως και η αποστολή στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, με υγειονομικό εξοπλισμό και ιατρικά όργανα. Στην Ελλάδα έγινε δεκτή με μεγάλο ενθουσιασμό. Ο κόσμος δεν είχε ξεχάσει την προηγούμενη σουηδική βοήθεια. Η αποστολή τοποθετήθηκε στη Θεσσαλονίκη και ανέλαβε το χειρουργικό τμήμα στο 4^ο στρατιωτικό νοσοκομείο, το οποίο είχε εγκατασταθεί και λειτουργούσε στη Βίλλα Αλλατίνι. Είναι σίγουρο πως, και αυτή η αποστολή, θα ασκούσε με μεγάλη επιτυχία το ευεργετικό της έργο στους τραυματίες και τους ταλαιπωρημένους έλληνες στρατιώτες.

Η Σέρστιν Νόρντενταλ (Kerstin Nordendahl) στο ημερολόγιό της «Notes», περιγράφει τις εμπειρίες της από την αποστολή αυτή του Σ.Ε.Σ.

Το ταξίδι προς την Ελλάδα άρχισε στις 14 Ιούλη με το νυχτερινό τρένο από τη Στοκχόλμη. «[...] Στο τραίνο ήταν ήσυχα και άνετα. Δεν τραγουδούσαμε, ήμασταν όμως εύθυμοι. Κοιμηθήκαμε καλά.[...]. Στο φεριμπότ ήταν υπέροχα. Στις έξι το απόγευμα φθάσαμε στο Βερολίνο [...]. Το απόγευμα συνεχίσαμε το ταξίδι μας με τρένο, και ύστερα από τρία εικοσιτετράωρα φθάσαμε στο Πρίντιζι [...]. Πλυθήκαμε με ζεστό νερό. Ήταν υπέροχο!»

Με φουρτουνιασμένη θάλασσα, βροχή και κεραυνούς κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, που τους προκαλούσαν τρόμο, έφθασαν στην Κέρκυρα με το πλοίο «Σπάρτη». «Επισκεφθήκαμε ένα προσωρινό νοσοκομείο σε ένα φρούριο [...]. Ήταν τόσο πολύ όμορφα που το βράδυ δεν σκεφτόμασταν καθόλου να πάμε για ύπνο».

Οι Σουηδέζες νοσοκόμες συνέχισαν το ταξίδι τους ακτοπλοϊκώς με προορισμό τον Πειραιά. Στην Αθήνα τους προσφέρθηκε «ένα εξαιρετο δείπνο [...] χιλιάδες στρατιώτες σουλατσάριζαν στους δρόμους, μαζεύονταν γύρω από τα βαγόνια, και κουνούσαν μαντίλια και σημαίες».

Μόλις έφθασαν στη Θεσσαλονίκη, άρχισαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους κάνοντας επιδέσμους γύψου. Οι πληγωμένοι βρίσκονταν σε μια έπαυλη που χρησιμοποιούνταν για νοσοκομείο. «Βροιά και ψείρες κυριαρχούσαν. Οι περισσότεροι είχαν ανάγκη άμεσης ιατρικής περίθαλψης», διαπιστώνει η Σέρστιν.

«Στην Έλσα και σε μένα που παραχωρήθηκε ο δεύτερος όροφος, θεωρήσαμε άσκοπο να καθαρίσουμε το χώρο γιατί δεν υπήρχε νερό».

Εργάζονταν πολλές ώρες την ημέρα για ένα μήνα. Στη συνέχεια τοποθετήθηκαν σε άλλο νοσοκομείο που ήταν το ίδιο βρόμικο, και φρόντισαν "φρικαλέα περίπλοκα κατάγματα που αντιμετωπίστηκαν με αλλόκοτο τρόπο [...]. Χειρουργούσανε εντατικά με, ή χωρίς νάρκωση που ήταν τρομερό. Σε ένα φθαρμένο γάντι έκλεισαν τις τρύπες, έχυναν μέσα αιθέρα και το έφερναν πάνω από τη μύτη και το στόμα [...]" (Αρχείο "TAM").

Σιτηρέσιο του Έλληνα προπολεμικά

Οι περισσότεροι έλληνες πριν τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, στην κατοχή, και στον εμφύλιο ζούσαν σε μια μόνιμη κατάσταση φτώχειας και εξαθλίωσης. Οι στερήσεις και ο εξαντλημένος οργανισμός τους κατατάσσουν την Ελλάδα «πρώτη εις την θνη-

σιμότητα εκ των λοιμωδών και παρασιτικών νοσημάτων [...] που φονεύουν τον άνθρωπο εις νεαράν ηλικίαν».

Σύμφωνα με έρευνες του Υγειονομικού Τμήματος της Κοινωνίας των Εθνών, προπολεμικά, ο Έλληνας υποσιτίζονταν ξοδεύοντας περίπου 2.000 – 2.300 θερμίδες την ημέρα, ενώ χρειάζονταν περισσότερες από 3.000. Το μεγαλύτερο μέρος το έπαιρνε από το ψωμί, τα όσπρια, το λάδι και άλλες τροφές που δεν περιείχαν το απαιτούμενο ποσό σε ζωικό λεύκωμα. Ανάμεσα σε 15 Ευρωπαϊκές χώρες κατανάλωναν το λιγότερο κρέας, γάλα, αυγά, βούτυρο κ.α. Ο Έλληνας κατανάλωνε 10 κιλά κρέας και 39 κιλά γάλα το χρόνο, όταν σε άλλες χώρες η κατανάλωση ήταν 50 κιλά κρέας και 139 κιλά γάλα κατ' άτομο το χρόνο.

Στην παιδική θνησιμότητα η Ελλάδα κατείχε την πρώτη θέση, ανάμεσα σε 15 Ευρωπαϊκές χώρες. Η θνησιμότητα σε νηπιακή ηλικία (1 – 4 χρονών) ήταν 32,4% και, στην παιδική ηλικία (4 – 14 χρονών) το ποσοστό ήταν 4,14%.

Η παιδική διατροφή θα πρέπει να περιλαμβάνει τροφές πλούσιες σε ζωικό λεύκωμα όπως γάλα, που είναι η κυριότερη πηγή ζωικού λευκώματος, ένα αυγό την ημέρα καθώς και κρέας, ψάρια, και τυρί. Στα τρόφιμα αυτά όπως δείχνουν στατιστικές του Υγειονομικού Τμήματος της Κοινωνίας των Εθνών ερχόμασταν τελευταίοι ανάμεσα στις Ευρωπαϊκές χώρες.

Ο Λογαράς σε μελέτη του, το 1938, αναφερόμενος στον υποσιτισμό των λαϊκών τάξεων αναφέρει: «σημαντική αναλογία υφίσταται ποσοτικών υποσιτισμών όσον αφορά τα συστατικά τα αποδίδοντα ενέργειαν. Ένα ποσοστόν 30% υποσιτίζεται αισθητώς, αλλά και ποιοτικώς παρατηρείται ανεπάρκεια του αστικού σιτηρεσίου των πτωχοτέρων τάξεων. Το ποσόν του προσλαμβανομένου λευκώματος ζωικής προελεύσεως είναι τελείως ανεπαρκές. Το αυτό δύναται να λεχθεί και δια το ποσόν της βιταμίνης Α και του ασβεστίου». Ο υποσιτισμός σε ζωικό λεύκωμα και τα συστατικά που αποδίνουν ενέργεια, πιστοποιείται και από άλλες έρευνες. Ο χρόνιος αυτός υποσιτισμός των παιδιών είχε αρνητική επίδραση στη σωματική τους ανάπτυξη και τα έκανε ευάλωτα σε ασθένειες όπως, τυφοειδής πυρετός, ελονοσία, γρίπη, φυματίωση, εντερίτιδα κ.α.

Κατοχή

Οι στερήσεις του ελληνικού λαού στην περίοδο της κατοχής ήταν πολύ μεγαλύτερες από εκείνες που δοκίμασε ο γερμανικός λαός στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μελέτες για το σιτηρέσιο στη διάρκεια της κατοχής έγιναν μόνο για την Αθήνα στην περίοδο της μεγάλης πείνας 1941 – '42 και το χρονικό διάστημα Γενάρης – Απρίλης 1943, όταν είχαν αρχίσει οι διανομές από το Διεθνή Ερυθρό Σταυρό.

Έρευνα του Λογαρά, Νοέμβρης 1941 – Μάρτης 1942, δείχνει πως οι θερμίδες που παίρνουν τα 2/3 των κατοίκων είναι λιγότερες από 1.000, και το 96% παίρνει λιγότερες από 1.700 θερμίδες. Το 70% παίρνει λεύκωμα λιγότερο από 30 γρ. και το 90% λιγότερο από 40 γρ. Απ' το λεύκωμα αυτό ελάχιστο μόνο μέρος ήταν ζωικό.

Έρευνα που έγινε από τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό για το χρονικό διάστημα Γενάρης – Απρίλης 1943 έδειξε πως: το 41% έπαιρνε λιγότερες από 1.800 θερμίδες

την ημέρα. Το 38% έπαιρνε από 1.800 – 2.400. Επαρκή ποσότητα σε λεύκωμα δεν έπαιρνε το 20%, το λεύκωμα που έπαιρνε ήταν κυρίως φυτικό, ενώ μόνο το 8% έπαιρνε επαρκή ποσότητα σε φυτικό και ζωικό λεύκωμα. Δεν υπάρχουν παρόμοιες μελέτες για την υπόλοιπη Ελλάδα στην περίοδο της Κατοχής. Είναι γνωστό όμως ότι από το τέλος του 1942 ο λιμός μεταφέρθηκε στην ύπαιθρο και κυρίως στις ορεινές περιοχές όπου η βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού δεν ήταν ταχτική, ή δεν έφθανε καθόλου.

Σύμφωνα με τη μελέτη Λογαρά, την περίοδο της μεγάλης πείνας, τα λαϊκά στρώματα έπαιρναν λιγότερες από 1.300 θερμίδες, και τα άτομα που προσβλήθηκαν από οιδηματική νόσο δεν έπαιρναν περισσότερες από 900 θερμίδες. Αυτός είναι ο μικρότερος αριθμός που αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία.

Ο «λιμός και λοιμός» που έπληξε την Αθήνα στην περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου, ξαπλώθηκε τώρα σε όλη την Ελλάδα. Η φυματίωση αυξήθηκε ιδιαίτερα στα παιδιά όπου παρατηρήθηκε αυξημένος αριθμός σε αδενίτιδες. Το μεγαλύτερο ποσοστό του ελληνικού λαού που υποσιτίζονταν μόνιμα προπολεμικά κυρίως σε ζωικά λευκώματα, έζησε στην περίοδο της τριπλής κατοχής την αύξηση του μαζικού λιμού. Ο υποσιτισμός συνεχίστηκε και μεταπολεμικά.

Ο «Όμιλος Υγειονομικών Μελετών», που την περίοδο της Κατοχής μελετούσε ένα «ενιαίο υγειονομικό πρόγραμμα», θεωρούσε απαραίτητο πως «πρέπει να υπάρχει ολικό λεύκωμα σε αναλογία 1 1)2 γραμμάρια για κάθε χιλιόγραμμο βάρους του σώματος και το 1)3 απ' αυτό να είναι λεύκωμα ζωικό». Θεωρούσε, δηλαδή, πως, σε στρογγυλούς αριθμούς, χρειάζονταν 33 γραμ. ζωικό και 66 γραμ. φυτικό λεύκωμα την ημέρα για ένα ενήλικο άνδρα με μέσο βάρος.

Άμεσες συνέπειες

Ο μακροχρόνιος υποσιτισμός, και ο λιμός που ξεκίνησε από την Αθήνα και ξαπλώθηκε αργότερα στις ορεινές περιοχές, είχαν άμεσες συνέπειες στην υγεία των ελλήνων. Οι περισσότεροι έχασαν 15 – 20% απ' το βάρος τους και αρκετοί περισσότερο από 30%. Ο υποσιτισμός εξασθένησε το ανοσοποιητικό τους σύστημα με συνέπεια να αυξηθεί η νοσηρότητα και η θνησιμότητα στη διάρκεια της κατοχής. Σε μερικές περιοχές υπήρξε τετραπλασιασμός της θνησιμότητας ενώ στη Σύρο οι θάνατοι δεκαπλασιάστηκαν.

Δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία, εκτός από τις στατιστικές των νοσοκομείων της Αθήνας και του Πειραιά, ώστε να υπολογισθούν με ακρίβεια οι θάνατοι. Στην Αθήνα και τον Πειραιά το 1940 οι θάνατοι υπολογίζονται σε 14.566, ενώ στο χρονικό διάστημα Οκτώβρης του 1941 μέχρι τον Οκτώβρη του 1942 ανέρχονται στους 49.188. Η διαφορά πρέπει να οφείλεται στην πείνα. Οι αριθμοί αυτοί είναι μικρότεροι απ' τους πραγματικούς, γιατί οι υπηρεσίες του ληξιαρχείου δεν λειτουργούσαν κανονικά, και πολλές φορές δεν δηλώθηκε ο θάνατος για να κρατήσουν οι συγγενείς το δελτίο τροφίμων.

Μέχρι σήμερα, τα περισσότερα δημοσιεύματα υπολογίζουν τους νεκρούς σε όλη την Ελλάδα σε 300.000 – 500.000. Οι αμεσότερες συνέπειες ήταν μια φοβερή «ε-

πιδημία» από ομαδικούς θανάτους που προκλήθηκαν από αστία, και οιδήματα πείνας. Η αναιμία και η σωματική αδυναμία είναι τα κύρια χαρακτηριστικά που παρουσιάζονταν κυρίως στην ύπαιθρο, ενώ οι θάνατοι από φυματίωση, που έφθασαν στις 15.000 το χρόνο, είναι όσοι και στην Αγγλία.

Η ξηροφθαλμία που παρατηρούνταν στα βρέφη, και οδηγούσε στην τύφλωση των παιδιών οφείλεται στην έλλειψη βιταμίνης Α στο μητρικό γάλα, που σημαίνει πως οι μητέρες αυτές δεν είχαν φάει, τουλάχιστον για έξι μήνες, τροφές που περιέχουν την βιταμίνη αυτή. Δηλαδή ψάρια, γάλα, βούτυρο, κρέας κ.α. Η Γερμανική κατοχή βρήκε τον έλληνα εξασθενημένο εξ αιτίας του χρόνιου υποσιτισμού ο οποίος είχε βλαβερές συνέπειες από τις πρώτες μέρες του πολέμου.

Γεωργική παραγωγή

Η Ελλάδα, δεν ήταν αυτάρκης σε σιτάρι ούτε προπολεμικά. Το 1938 εισήγαγε 474.562 τόνους σιτάρι, και το 1939 άλλους 364.298 τόνους. Το 1940, οι 350.000 τόνοι που είχε παραγγείλει και πληρώσει η Κυβέρνηση του Αλέξανδρου Κορυζή δεν έφθασαν ποτέ στην Ελλάδα, εξ αιτίας του ναυτικού αποκλεισμού που είχαν επιβάλλει οι Βρετανοί στην Ευρώπη. Το σιτάρι αυτό διατέθηκε, άγνωστο πως, από την «εξόριστη κυβέρνηση» στο Κάιρο. Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον Τσολάκογλου «η Ελλάδα όσο διαρκούσε ο πόλεμος, δεν θα μπορούσε να υπολογίζει σε εισαγωγές, άρα έπρεπε με δικές της δυνάμεις να εξασφαλίσει τη διατροφή της, και συνεπώς την επιβίωσή της».

Το 1941 η γεωργική παραγωγή μειώθηκε αισθητά. Εκτός απ' την παρατεταμένη ξηρασία που μείωσε τη σπορά στο ένα δέκατο, η επιστράτευση αφαίρεσε εργατικά χέρια από την αγροκαλλιέργεια. Τα περισσότερα υποζύγια που επιτάχθηκαν έμειναν στα παγωμένα από κρυσταλλιασμένο χιόνι Αλβανικά βουνά. Μόνο 80.000 από τα 270.000 υποζύγια που επιτάχθηκαν επέστρεψαν, ενώ από τα επιταγμένα τρακτέρ που ήταν περισσότερα από χίλια, επαναχρησιμοποιήθηκαν μόνο 150. Ένας ακόμα λόγος που μειώθηκε η γεωργική παραγωγή ήταν η έλλειψη σε φυτοφάρμακα και λιπάσματα.

Ο πρώτος κατοχικός χρόνος

Η έκθεση της «Επιτροπής Διαχειρίσεως των Αποστολών Τροφίμων του Διεθνούς Κομιτάτου του Ερυθρού Σταυρού» (Δ.Κ.Ε.Σ.), της 28-1-1942, που αναφέρεται στην περιοχή της Αττικής και του Πειραιά αναφέρει ότι:

- Το βασικό είδος διατροφής του ελληνικού λαού, το ψωμί, που προπολεμικά η κατανάλωσή του ήταν 750 γρ. κατ' άτομο, τώρα, μοιραζόταν σε μερίδες 96 γρ. στην περιοχή της πρωτεύουσας, ενώ δεν υπήρχε σε πολλές επαρχίες.
- Η ανεργία μεγάλωνε γιατί δεν υπήρχαν πρώτες ύλες. Οι τιμές, μέχρι τα τέλη του Οκτώβρη του 1941, στα είδη διατροφής πρώτης ανάγκης είχαν υπερδικαπλασιαστεί ενώ τα μεροκάματα αυξήθηκαν μόνο κατά 50%.

- Τα μέσα μεταφοράς χρησιμοποιούνταν σχεδόν αποκλειστικά για τις ανάγκες των κατακτητών με αποτέλεσμα η μεταφορά εμπορευμάτων στην Αθήνα να επιδεινώνεται.
- «Μολονότι διατηρούσε αξιοθαύμαστα την εθνική του αξιοπρέπεια, ο πληθυσμός άρχιζε να βρίσκει πως τον είχαν παρατήσει στη μοίρα του, και να ζει με τον εφιάλτη της πείνας που τον χειροτέρευε το θέαμα των δύστυχων που έπεφταν από αστία μέρα-μεσημέρι, και των πτωμάτων που μάζευαν κάθε πρωί στους δρόμους. Στις λαϊκές τάξεις η θνησιμότητα ήταν πάνω από δώδεκα φορές η προπολεμική, κι η κατάσταση χειροτέρευε ακόμα το Νοέμβρη [...]».

Γκούναρ Σέντερσχιολτ (*Gunnar Cederschiöld*) – ο Σουηδός

Ο Γκούναρ Σέντερσχιολτ (*Gunnar Cederschiöld*) ήταν ο νεότερος πολεμικός ανταποκριτής στη συνέντευξη Τύπου που δόθηκε ύστερα από την υπογραφή της συνθήκης των Βερσαλλιών. Βρίσκονταν στην Ελλάδα για επιχειρηματικές δουλειές πριν από τον πόλεμο του 1940. Με την κήρυξη του πολέμου, άφησε αμέσως τα κοσμικά σαλόνια για να καλύψει, σαν πολεμικός ανταποκριτής, τις πολεμικές επιχειρήσεις στο Αλβανικό μέτωπο, και στη συνέχεια τη γερμανική επίθεση.

Χάρη στις δικές του ανταποκρίσεις που δημοσιεύονταν στην «Εφημερίδα της Στοκχόλμης», ο σουηδικός λαός ενημερώνονταν απ' την αρχή του πολέμου για τις εξελίξεις στην Ελλάδα. Οι ανταποκρίσεις αυτές συνετέλεσαν στην αφύπνιση της σουηδικής κοινής γνώμης. Ο πυρήνας των άρθρων του επικεντρώθηκε για να τονίσει την ανδρεία του Έλληνα στρατιώτη, τις θυσίες του ελληνικού λαού, αλλά και τις συνέπειες που είχαν οι πολεμικές επιχειρήσεις, το αγγλικό εμπάργκο, και οι επιτάξεις για τους Έλληνες.

«[...] Σε λιγότερο από ένα χρόνο έχω δει πώς αντιδρούν οι Έλληνες σε ποικίλες μορφές συνθήκης [...]. Ήμουν μάρτυρας της έκρηξης του πατριωτισμού, της θυσίας και του έρωτα για την πατρίδα τους ύστερα από την ιταλική επίθεση. Άκουσα τους πανηγυρισμούς των νικητών στην Πίνδο και την Κλεισούρα [...]. Τους είδα να λιμοκτονούν, να παθαίνουν κρουπαγήματα, να μάχονται στα χιονισμένα βουνά της Αλβανίας [...] να υποφέρουν και να πεθαίνουν σε νοσοκομεία [...]». (Αρχείο του Σουηδικού Ερυθρού Σταυρού (Σ.Ε.Σ), «Οι δυσκολίες του ηττημένου», 17 Μαΐου 1941).

Το καλοκαίρι του 1941 επέστρεψε στη Σουηδία πεπεισμένος ότι μόνο με ανθρωπιστική βοήθεια οργανωμένη σε μόνιμη βάση θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί η λιμοκτονία. Ο Πρόεδρος του Σ. Ε. Σ. συμφώνησε και δραστηριοποιήθηκε αμέσως για εξεύρεση πλοίων που θα μετέφεραν τρόφιμα. Ο Γκούναρ Σέντερσχιολτ έκανε διαβήματα στη Σουηδική Κυβέρνηση, αρθρογραφούσε, έδινε διαλέξεις, είχε προσωπικές επαφές με κυβερνητικούς αξιωματούχους στη Σουηδία και την Αγγλία. Δεν είναι υπερβολή να ισχυριστούμε πως πρωτοστάτησε στην ίδρυση της «Επιτροπής Βοήθειας στην Ελλάδα».

Σε άρθρο του στον ημερήσιο Τύπο, «Η Ελλάδα λιμοκτονεί –τα παιδιά πεθαίνουν από πείνα», παρομοιάζει την κατάσταση στην Ελλάδα σαν μια διαδρομή στην κόλαση του Δάντη. «[...] Νόμιζα πως είχα δει ό,τι φρικτότερο υπάρχει στον κόσμο [...]. Τις κραυγές των θυμάτων στο πεδίο της μάχης [...] όπου οι πληγωμένοι βογκούσαν και εκλιπαρούσαν για λίγο νερό [...]. Τίποτα όμως δεν μου προκάλεσε τόση αγανάκτηση, όση η φρίκη που αντίκρισα στην Αθήνα σε νοσοκομεία βρεφών, όπου δεκάδες παιδιά ξεψυχούσαν όλα τους θύματα της πείνας. Ήταν καταδικασμένα. Δεν είχαν καμιά ελπίδα σωτηρίας[...]». («Εφημερίδα της Στοκχόλμης», 14 Οκτώβρη 1941).

Την επομένη, 15 Οκτώβρη 1941, με ένα συγκλονιστικό άρθρο περιέγραψε την τρομερή κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα. «Κάθε πρωί», γράφει, «πεινασμένοι άνθρωποι τριγυρίζουν στις πλούσιες περιοχές και ψάχνουν να βρουν κάτι φαγώσιμο στα σκουπίδια». Εξήγησε τις δυσκολίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που αντιμετώπιζαν οι ασθενείς. Αναφέρθηκε με αριθμούς στην παιδική θνησιμότητα, και στη μαύρη αγορά. «Ο λιμός έχει αρχίσει», προειδοποιεί, «και αν δεν δοθεί αμέσως βοήθεια πολλές χιλιάδες έλληνες θα πεθάνουν το χειμώνα από πείνα».

Εξωτερική βοήθεια

Ο Αμερικανικός Τύπος σχολίαζε ειρωνικά, σε βάρος των Ελλήνων, την επίθεση της Ιταλίας ενάντια στην Ελλάδα. Σε μερικές μέρες ο Μουσολίνι θα «έπινε καφέ στην Ακρόπολη», έγραφε η εφημερίδα «The New York Times». Πολύ γρήγορα τους διέψευσαν οι έλληνες φαντάροι, και τα ειρωνικά σχόλια της εφημερίδας μετατράπηκαν σε διθυράμβους για το «ελληνικό θαύμα». Η άποψη, στα συντηρητικά στρώματα των υπερπόντιων χωρών, ότι οι έλληνες είναι φτωχοί συγγενείς μιας δοξασμένης κληρονομιάς, άλλαξε. Η Ελλάδα στην Αλβανία πέτυχε μεγάλη νίκη στον αγώνα της αξιοπρέπειας, και οι ξενιτεμένοι έλληνες αισθάνονταν περήφανοι για τον ελληνισμό τους. «Πραγματικώς εγεννήθη μία νέα Ελλάς, όπως την ονειρεύθηκαν οι ποιηταί».

Παντού, όπου ζούσαν έλληνες, άρχισε έρανος για να βοηθηθεί ο υπόδουλος ελληνικός λαός. Στην Κύπρο, την Αίγυπτο, την υπόλοιπη Αφρική, την Αγγλία κ.α. οι ελληνικές κοινότητες κινητοποιήθηκαν και έκαναν το χρέος τους. Στον Καναδά ίδρυσαν την επιτροπή «Greek War Relief Fund». Στην Αμερική, η επιτροπή «Greek War Relief Association» (Ελληνική Εταιρεία Αρωγής Πολέμου) έπαιξε σημαντικό ρόλο στα παρασκήνια. Πολύ γρήγορα ιδρύθηκαν περισσότερα από 1.000 τμήματα της Εταιρείας Αρωγής Πολέμου σε όλη την Αμερική, και εμψυχωμένοι από τον Σπύρο Σκούρα και συνεργάτες του συγκέντρωσαν εκατομμύρια δολάρια.

Τα τρόφιμα που υποσχέθηκε, το Μάη του 1941, ότι θα σταλούν στην Ελλάδα ο Summer Welles, Γενικός Γραμματέας του υπουργείου Εξωτερικών της Αμερικής στον Αρχιεπίσκοπο Αθηνάγορα καθυστέρησαν. Καθυστέρησαν πολύ να σταθούν, ενώ ο ελληνικός λαός λιμοκτονούσε.

Εκπρόσωποι της Εταιρείας Αρωγής Πολέμου έκαναν διαβήματα στον Πρόεδρο και την κυβέρνηση της Αμερικής, η οποία αρκούσαν να κάνει συστάσεις στην Αγγλία για την άρση του ναυτικού αποκλεισμού. Η Αμερικάνικη Κυβέρνηση δραστη-

ριοποιήθηκε, υπέρ της άρσης του αποκλεισμού, μόνο ύστερα από το Περλ Χάρμπορ (7 Δεκεμβρίου του 1941).

Η Anne O' Hare McCormick σκιαγραφώντας την Ελλάδα, γράφει: «Ο δροσερός αέρας, η καθαρή ατμόσφαιρα και η καταγάλανη θάλασσα είναι τα μόνα που άφησαν οι κατακτητές στη φτωχιά, λιτή και όμορφη ελληνική γη. Δεν είναι δυνατό να διατηρηθούν στη ζωή, ακόμα και με την πολύ μεγάλη λιτότητα στην οποία είχαν συνηθίσει οι Σπαρτιάτες. Η Ελλάδα είναι γεμάτη με πέτρες και αγάλματα. [...] Είναι εύθυμοι και ομιλητικοί, ευχαριστημένοι με τα λίγα που έχουν, και οι πιο μεγαλόκαρδοι απ' όλους τους ανθρώπους. [...] Μπορούν να εξασφαλίσουν ένα γεύμα από χόρτα, φασόλια, και βελανίδια. Αλλά, δεν μπορούν να τραφούν απ' τα σπασμένα μάρμαρα, τη δόξα και τον πολιτισμό που αυτά έχουν μεταφέρει σε όλους εμάς – τις κλώνες του Παρθενώνα [...] τον Ερμή της Ολυμπίας». (Anne O' Hare McCormick i New York Times den 7.2.42, Αρχείο Paul Mohn).

Έρανος στη Σουηδία – Πρώτη αποστολή βοήθειας

Ο Γκούναρ Σέντερσχιολτ, σε γράμμα που έστειλε στην εφημερίδα του με το διπλωματικό ταχυδρομείο, αναφέρθηκε στην αυστηρή λογοκρισία, τις δυσκολίες για αντικειμενική ενημέρωση της εφημερίδας, δυσκολίες που μεγάλωναν γι' αυτόν επειδή η Σουηδία στην Ελλάδα θεωρούνταν φιλογερμανική. «Η λογοκρισία είναι ποικιλόμορφη και κουραστική. [...]. Και όταν ξεμπερδέψεις έχει μείνει τόσο λίγο από το αρχικό κείμενο που δεν αξίζει να σταλεί».

Τόνιζε, ιδιαίτερα, τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο ελληνικός λαός, και πρότεινε να αναλάβει η εφημερίδα πρωτοβουλία για έρανο υπέρ της Ελλάδας.

«Έχει σταλεί ένα σημαντικό χρηματικό ποσό από έλληνες του εξωτερικού [...]. Τα χρήματα αυτά διατίθενται για στρατιωτικούς σκοπούς [...]. Η βοήθεια που ήρθε από την Αμερική και την Αγγλία πηγαίνει κυρίως για τη συντήρηση των οικογενειών τους. Αντίθετα, δεν έχει γίνει σχεδόν τίποτα για νοσοκομειακά αυτοκίνητα, νοσοκομεία με έλλειψη σε χειρουργικά εργαλεία, επιδέσμοις, φάρμακα κλπ. [...].»

Για χειρουργικά εργαλεία που κατασκευάζονται στη Σουηδία, φρονούσε ότι θα μπορούσε να παρθεί άδεια εξαγωγής στην Ελλάδα. «Τα νοσοκομεία, και τα νοσοκομειακά αυτοκίνητα, που πρέπει να σταλούν, επιβάλλεται να είναι καλά εξοπλισμένα, ενώ δεν θα είναι αδύνατο να πάρουμε άδεια, για να τα μεταφέρουμε στην Ελλάδα μέσω Γερμανίας και Γιουγκοσλαβίας. [...]. Ειλικρινά εύχομαι η εφημερίδα να κάνει έρανο για τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό, και να τον προβάλλει παράλληλα με τα άρθρα μου. [...]. Είναι σίγουρο ότι η λογοκρισία δεν θα μου επιτρέψει να γράψω πόσο αναγκαίος είναι ο έρανος, και πόσο φοβερά δύσκολη είναι η κατάσταση, αλλά η σύνταξη της εφημερίδας θα τονίσει έντονα τι θέλω να πω, ή υπαινιχσομαι. Όσον αφορά τον Ερυθρό Σταυρό υποθέτω ότι δεν θα είναι δύσκολο για τον πρίγκιπα Carl – αδελφός του βασιλιά, πρόεδρος του Σουηδικού Ερυθρού Σταυρού – να συμβάλει σε έναν τέτοιο έρανο» [...]. (Επιστολή στην «Εφημερίδα της Στοκχόλμης», Αθήνα 27-12-1940).

Χαροποιήθηκε, όταν πληροφορήθηκε από τον αρχισυντάκτη της εφημερίδας ότι το Φλεβάρη του 1941 θα άρχιζε έρανος σε όλη τη Σουηδία τον οποίο στήριζαν πολλές προσωπικότητες καθώς και ο πρίγκιπας Carl, πρόεδρος του Σ.Ε.Σ. Η προβολή του εράνου θα γίνονταν από όλες τις εφημερίδες για να έχει τη μεγαλύτερη δυνατή επιτυχία. Ο αρχισυντάκτης φαίνεται να αμφιβάλλει για την επιτυχία, γιατί τα πορτοφύλια των σουηδών την περίοδο εκείνη είχαν αδειάσει. Είχαν συγκεντρωθεί 200.000 κορώνες για τους Φινλανδούς ανάπηρους πολέμου και τις οικογένειές τους, 100.000 για τα παιδιά της Νορβηγίας και της Φινλανδίας και 150.000 για υποσιτισμένα παιδιά.

Για την επιτυχία του εράνου, Σουηδοί φιλέλληνες ίδρυσαν μια Επιτροπή που απέβλεπε στη συγκέντρωση χρημάτων, τροφίμων και φαρμακευτικού υλικού που θα έστελναν στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό. Πολλοί εθελοντές όργωναν τους δρόμους της Στοκχόλμης. Ο έρανος για την Ελλάδα, παρόλες τις αντίξοες συνθήκες, ξεπέρασε κάθε προσδοκία. Σε λίγες μόνο μέρες, τον Απρίλη του 1941, συγκεντρώθηκαν 140.000 σουηδικές κορώνες –3.300.000 κορώνες ή 363.000 ευρώ σε σημερινά χρήματα.

Πριν επιτεθούν οι Γερμανοί στη Χώρα μας η Επιτροπή έστειλε την πρώτη, παγκόσμια, υλική βοήθεια στην Ελλάδα. Δυο σιδηροδρομικά βαγόνια με φαρμακευτικό υλικό και χειρουργικά εργαλεία. Στη συνέχεια, έστειλαν με καράβι φαρμακευτικό υλικό και άλλες προμήθειες.

Ενοχλήθηκε, όμως, ο Έλληνας Επιτετραμμένος στη Σουηδία. Απαίτησε – προφορικά και με αρθρογραφία– να σταματήσει το θέαμα αυτό, γιατί «η Ελλάδα δεν ζητιανεύει». Για να ξεπεραστούν τα νομικά εμπόδια ίδρυσαν στις 14-5-1941 τη Σουηδο - Ελληνική λέσχη, η οποία υπάρχει ακόμα, μέσω της οποίας θα διοργανώνονταν ο έρανος. Η λέσχη πλαισιώθηκε από επιφανείς προσωπικότητες. Πρώτος πρόεδρος ήταν ο καθηγητής Martin P. Nilsson, ένα λατρευτό πρόσωπο και βαθύς μελετητής των κλασικών.

Η πρώτη αποστολή βοήθειας

Στην πρώτη σελίδα της ημερήσιας «Εφημερίδας της Στοκχόλμης», στις 15-10-1941, με αφορμή την αρθρογραφία του Γκούναρ, δημοσιεύτηκε το άρθρο «Σουηδική βοήθεια στο δρόμο για την Ελλάδα» του ταγματάρχη Ernst Killander, προέδρου της Σουηδικής Επιτροπής που έκανε έρανο για την Ελλάδα. Ο Ernst Killander γνωστοποίησε πως η βοήθεια που στάλθηκε στους ενδεείς, δεν έφθασε στον προορισμό της εξ αιτίας του αγγλικού ναυτικού αποκλεισμού.

«Το Αύγουστο, στείλαμε στην Ελλάδα με καράβι γάλα σκόνη, χειρουργικά εργαλεία κ.α. Μια επιστολή από τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό με πληροφορεί ότι το φορτίο δεν έχει φθάσει στον προορισμό του. Το πλοίο δεν μπορεί να πλησιάσει λόγω του αγγλικού ναυτικού αποκλεισμού. Είναι φοβερό να μην μπορεί να φθάσει τίποτα στους αναξιοπαθούντες. Έχουμε συγκεντρώσει πολλά χρήσιμα πράγματα, που δυστυχώς δεν μπορούμε να τα στείλουμε πριν βεβαιωθούμε ότι θα φθάσουν στον προορισμό τους [...].» («Εφημερίδα της Στοκχόλμης», 15-10-1941).

Παράλληλα με τον Gunnar Cederschiöld δραστηριοποιήθηκε στο Λονδίνο, για βοήθεια στην Ελλάδα, ο Ελβετός Karl J. Burckardt μέλος του Δ.Κ.Ε.Σ. Αυτοί, και άλλοι που είχαν δει με τα μάτια τους, ή είχαν πληροφορηθεί για την λιμοκτονία που απειλούσε τον ελληνικό λαό, βάλθηκαν να ξυπνήσουν το ενδιαφέρον του κόσμου.

Αξιόλογο, επίσης, ήταν και το έργο του 90χρονου Ιωάννη Αθανασάκη, προέδρου του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Ο Ι. Αθανασάκης βοηθούμενος από τον Ελβετό Robert Brunel ο οποίος βρισκονταν στην Ελλάδα από την αρχή του πολέμου σαν εντεταλμένος του Διεθνούς Κομιτάτου του Ερυθρού Σταυρού (Δ.Κ.Ε.Σ), διαδραμάτισαν αποφασιστικό ρόλο την πρώτη εκείνη περίοδο.

Το «Κούρτουλους»

Ο ναυτικός αποκλεισμός ήταν αξεπέραστο εμπόδιο στον εφοδιασμό, γι' αυτό οι προσπάθειες επικεντρώθηκαν σε αποστολή βοήθειας από χώρες που βρίσκονταν στη ζώνη του αποκλεισμού. Η Αγγλία πρότεινε, και οι κατακτητές συμφώνησαν να σταλεί βοήθεια από την Τουρκία. Αδύνατο σημείο της συμφωνίας ήταν η έλλειψη δημητριακών στην αγορά της Τουρκίας.

Η συμφωνία αυτή, η πρώτη για την αποστολή τροφίμων στην Ελλάδα, έγινε το Σεπτέμβριο του 1941, και το πρώτο φορτίο τροφίμων από την Τουρκία έφθασε στον Πειραιά στις 17 Οκτωβρίου 1941 με το πλοίο «Κούρτουλους». Είναι, επομένως, το «Κούρτουλους», το δεύτερο πλοίο που φόρτωσε βοήθεια για την Ελλάδα. Το πρώτο ξεκίνησε –όπως είδαμε τον Αύγουστο του 1941 από τη Σουηδία. Δεν γνωρίζω πότε και κάτω από ποιες συνθήκες επέτρεψε στο σουηδικό πλοίο η Αγγλική πολιτική του ναυτικού αποκλεισμού, να ξεφορτώσει το πολύτιμο φορτίο του.

Η συμφωνία προέβλεπε να σταλούν στην Ελλάδα, από την Τουρκία, 50.000 τόνοι τροφίμων στο χρονικό διάστημα Οκτώβρης 1941 – Μάρτης 1942. «Τότε σχηματίστηκε κι άρχισε να λειτουργεί στην Αθήνα από τις πρώτες μέρες του Οκτώβρη η πρώτη Επιτροπή για την παραλαβή και διάθεση των τροφίμων. Την απάρτιζαν εντεταλμένοι της Αντιπροσωπείας του Δ.Κ.Ε.Σ στην Ελλάδα και εκπρόσωποι του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού που είχε τότε πρόεδρο τον Ι. Αθανασάκη [...]. Της Επιτροπής αυτής εντεταλμένος ήταν ο Αλέξανδρος Ζάννας, ο οποίος οργάνωσε τις υπηρεσίες διανομών. Οι υπηρεσίες αυτές αποτέλεσαν για τον Paul Mohn το βασικό πυρήνα της οργάνωσης που αναπτύχθηκε αργότερα σε πελώριο οργανισμό διανομών εφοδίων σε ολόκληρη την Ελλάδα». («Αναμνήσεις από την Ελλάδα και την Κατοχή»).

Η συμφωνία δεν λειτούργησε ικανοποιητικά. Το «Κούρτουλους» βυθίστηκε στα Δαρδανέλια τον Γενάρη του 1942 και η μεταφορά τροφίμων, από την Τουρκία, σημείωσε αρκετή καθυστέρηση. Από τους 50.000 τόνους που προέβλεπε η συμφωνία ξεφορτώθηκαν στον Πειραιά μόνο 7.500 τόνοι.

Η μεταφορά τροφίμων από την Τουρκία δεν μπορούσε να λύσει το πρόβλημα. Επιπλέον, η γειτονική χώρα δεν είχε το απαραίτητο σιτάρι, και οι συνθήκες στην Ελλάδα χειροτέρευαν συνεχώς. Η αδιάκοπη συμπαράσταση του Δ.Κ.Ε.Σ. δεν αρκούσε. Ούτε και η αποστολή του Ελβετικού Ερυθρού Σταυρού που είχε φθάσει στην

Ελλάδα από την αρχή του πολέμου. Ανάσα σωτηρίας, αποδείχθηκαν τα συσσίτια για τους φτωχούς που οργανώθηκαν από την Εκκλησία, μερικούς προοδευτικούς μεγαλοβιομήχανους, τον Ερυθρό Σταυρό, και την αριστερή «Εθνική Αλληλεγγύη» (ΕΑ). Η προστασία των θυμάτων του φασισμού, που στόχευε η ΕΑ, προβλήθηκε σαν λαϊκό σύνθημα και αναδείχθηκε σε πανελλαδικό καθήκον.

Όταν έγινε γνωστό στους γερμανούς πως η «εξόριστη Κυβέρνηση» διέθεσε, άγνωστο πως, πάντως όχι για το σκοπό που αγοράστηκε 350.000 τόνους σιτάρι, το οποίο είχε αγοράσει και πληρώσει η κυβέρνηση του Αλέξανδρου Κορυζή, οι κατακτητές δεν έχασαν την ευκαιρία να το προπαγανδίσουν: «Έτσι τους μεταχειρίζονται οι δικοί τους και οι υποτιθέμενοι φίλοι».

Ενώ, οι έλληνες, με κίνδυνο της ζωής τους έκρυβαν και τάζαν από το υστέρημά τους στρατιώτες της Κοινοπολιτείας, που προσπαθούν να φθάσουν στα περάσματα για τη Μέση Ανατολή, οι Άγγλοι μελετούν τις αρνητικές γι' αυτούς πολιτικές επιπτώσεις αν συνεχισθεί ο ολέθριος αποκλεισμός.

«[...]Είναι σημαντικό να έχουμε ένα υγιή πληθυσμό 7 1)2 εκατομμυρίων αγγλόφιλων Ελλήνων για να ενισχύσουμε τη μεταπολεμική θέση μας στην Ανατολική Μεσόγειο, ή να αποδεχθούμε τη μείωση του ελληνικού πληθυσμού από την πείνα, την καταστροφή της υγείας του –κυρίως των παιδιών– καθώς και τη μεταστροφή των διαθέσεων του σε βίαια αντιβρετανικές; Πρέπει να ζυγισθούν πολύ αποφασιστικά τα υπέρ και τα κατά, πριν αποφασίσουμε να εγκαταλείψουμε την Ελλάδα σε λιμοκτονία. Επίσης, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι οι έλληνες δεν θα λιμοκτονήσουν σιωπηλά. Επιπλέον θα πρέπει να υπολογίσουμε τον αντίκτυπο στην κοινή γνώμη των ΗΠΑ». («Στέμμα και Σβάστικα», Χάγκεν Φλάισερ).

Μερική άρση του αποκλεισμού

Η κατάσταση χειρότερη συνεχώς, και η απόσταση ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο μειώνονταν γοργά. Η βοήθεια έπρεπε να είναι άμεση και αποτελεσματική. Η πείνα έγινε ενδημική ασθένεια. Κάθε καθυστέρηση στοίχιζε ανθρώπινες ζωές. Οι ανησυχητικές ειδήσεις από την Ελλάδα πλήθαιναν. Η Ελληνική Πολεμική Περιθάλψη στις ΗΠΑ, πρότεινε να στείλει στην Ελλάδα από την Αμερική ένα καράβι φορτωμένο με δημητριακά. Η Βρετανική κυβέρνηση το Δεκέμβρη του 1941 ύστερα από πολύπλευρες πιέσεις, αναλογιζόμενη τις αρνητικές πολιτικές επιπτώσεις από την λιμοκτονία των ελλήνων υποχώρησε, και συμφώνησε σε μερική άρση του αποκλεισμού. Η βοήθεια προς την Ελλάδα, όμως, δεν έπρεπε να αποτελέσει προηγούμενο.

Το πρώτο πλοίο που πέρασε από τον αποκλεισμό ήταν το σουηδικό πλοίο «Rådmanstö» που αναχώρησε από τη Χάϊφα στις 13 Μαρτίου 1942 φορτωμένο με 7.000 τόνους δημητριακά. Πλέοντας κοντά στη Ρόδο, οι Σουηδοί ναυτικοί έγιναν μάρτυρες μιας ναυτικής επίθεσης στο νησί. Οι λάμπες από τα βλήματα πλοίων και αεροπλάνων τους επέτρεπαν να ξεχωρίζουν τα σπίτια στην ακτή. Τόσο κοντά βρισκόνταν και τόσο δυνατός ήταν ο φωτισμός. Οι αεροπόροι που πήραν μέρος στη μάχη διηγούνται σαν το πιο εντυπωσιακό γεγονός ένα κατάφωτο πλοίο που έβλε-

παν να πλέει στη θάλασσα σε καιρό πολέμου. Πλησίαζε το Πάσχα, και η μερίδα του ψωμιού, χάρη στο φορτίο του Rådmanö, που ανακατεύτηκε με καλαμποκάλευρο, αυξήθηκε για μια βδομάδα κατά 25%. («Εφημερίδα της Στοκχόλμης», 18 και 26 Μαρτίου 1942).

Δυο μέρες πριν, στις 11.3.42, είχε αναχωρήσει από το Göteborg της Σουηδίας με το σήμα του Ερυθρού Σταυρού το «Hallaren». Το πλοίο κατέπλευσε στον Πειραιά στις 15 του Απριλίου με 4.500 τόνους σιτηρά που φόρτωσε στη Λισαβόνα, και 500 τόνους διάφορα είδη (ζάχαρη, φάρμακα κ.α.) από τη Σουηδία που έστειλε η Επιτροπή Βοήθειας στην Ελλάδα. Στο πλοίο επέβαινε ο ελεγκτής του Σ.Ε.Σ Gösta Enbom. Την επομένη, 16 του Απριλίου, έφθασε το «Sicilia», ένα άλλο σουηδικό πλοίο που ναυλώθηκε για τον ίδιο σκοπό, και αναχώρησε από τη Νέα Υόρκη στις 28 Μαρτίου 1942 φορτωμένο με 2.288 τόνους. Ένα ακόμα σουηδικό πλοίο, το «Stureborg» μετέφερε τρόφιμα την άνοιξη και το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς. Τα φορτία παραλαμβάνονταν από αντιπροσώπους του Ερυθρού Σταυρού.

Οι μεταφορές αυτές έφεραν κάποια καλύτερευση στο πρόβλημα της πείνας, αλλά δεν την απέτρεψαν. Η Βρετανία, πιεζόμενη από πολλές πλευρές, ζήτησε τα συμφέροντά της και αποφάσισε πως έπρεπε να δοθεί βιώσιμη λύση. Η Αμερική συμφώνησε, και ο Καναδάς υποσχέθηκε να βοηθήσει. Τον Μάρτη του 1942 οι σύμμαχοι έκαναν γνωστό στην Ελλάδα, ότι είναι διατεθειμένοι να επιτρέψουν να στέλνονται 15.000 τόνοι σιτάρι και 3.000 τόνοι όσπρια το μήνα από τον Καναδά. Η βοήθεια αυξήθηκε το 1944 σε 24.000 τόνους σιτάρι και 6.000 όσπρια, ύστερα από ενέργειες του Μοην όταν βρισκόταν στην Αμερική σαν εκπρόσωπος της Επιτροπής Βοήθειας, ώστε ο αντικαταστάτης του να διευκολυνθεί στο έργο του και ο ελληνικός λαός να υποφέρει λιγότερο.

Οι σύμμαχοι έβαζαν όρο να έχει την αποκλειστική διαχείριση ο Σουηδικός Ερυθρός Σταυρός. Ζητούσαν επίσης να εγγυηθεί η Σουηδική Κυβέρνηση ότι τα τρόφιμα αυτά θα διανέμονταν αποκλειστικά στον πληθυσμό της χώρας που είχε άμεση ανάγκη. Η μεταφορά θα γίνονταν με σουηδικά καράβια ναυλωμένα από τον Σουηδικό Ερυθρό Σταυρό.

Διαπραγματεύσεις – Άρση του ναυτικού αποκλεισμού

Στις Δυνάμεις του Άξονα έπρεπε να φανεί ότι η πρωτοβουλία για την άρση του ναυτικού αποκλεισμού, προέρχονταν απ' τη Σουηδία. Η Αγγλία και η Αμερική θα εξασφάλιζαν ασφαλή ναυσιπλοΐα στα πλοία του Ερυθρού Σταυρού, και προσδοκούσαν πως η Γερμανία και η Ιταλία θα έκαναν το ίδιο. Η σουηδική κυβέρνηση εξουσιοδοτήθηκε να διεξάγει τις συνομιλίες με τις Δυνάμεις του Άξονα.

Ο Σουηδός Υπουργός Εξωτερικών, Erik Boheman, διεξήγαγε τις πολύπλοκες συνομιλίες διακριτικά και πολύ αποτελεσματικά. Η ουδέτερη Σουηδία είχε πολιτιστική, οικονομική κλπ. συνεργασία με τη Γερμανία. Σουηδικά τρένα και οδηγοί διατέθηκαν για να μεταφέρουν γερμανικά στρατεύματα από το σουηδικό έδαφος. Πολεμικά γερμανικά πλοία περνούσαν από τον πορθμό του Κάλμαρ και με την προστασία σουηδικών πολεμικών πλοίων τραβούσαν βόρεια. (Ingvar Heglund, εφημερίδα

«Expressen» 10-3-1991). Το Βερολίνο πίστευε πως η Σουηδία θα έπρεπε να αντιμετωπίσει τα αιτήματά του με «κατανόηση και ρεαλισμό». Με κατανόηση και ρεαλισμό θα έπρεπε και η Γερμανία να χειριστεί το σουηδικό αίτημα διάσωσης του ελληνικού λαού από τη λιμοκτονία.

Διαβήματα διασταυρώθηκαν σε ένα πολυσύνθετο διπλωματικό παιχνίδι στην πιο ασυμφιλίωτη περίοδο του πολέμου. Η Σουηδική Κυβέρνηση σε συνεννόηση με το Δ.Κ.Ε.Σ. της Γενεύης, πέτυχε να αναλάβει τη διαχείριση της βοήθειας στην Ελλάδα μια μεικτή επιτροπή από Σουηδούς και Ελβετούς, με Σουηδό πρόεδρο. Τον Μάρτη του 1942, η Σουηδία εξασφάλισε τη συγκατάθεση από τα εχθρικά στρατόπεδα, ώστε τα σουηδικά πλοία που θα μετέφεραν είδη διατροφής δεν θα διέτρεχαν τον κίνδυνο να βυθιστούν. Σουηδικά εφοπλιστικά γραφεία έθεσαν αμέσως πλοία και πληρώματα στη διάθεση του Σουηδικού Ερυθρού Σταυρού.

Αν η τραγωδία δεν επιδεινώθηκε, κι αν μετά τους τρομακτικούς μήνες του 1941-’42 η κατάσταση στην Ελλάδα άρχισε να βελτιώνεται, οφείλεται κύρια στην αποφασιστική μεσολάβηση και την διπλωματική ικανότητα της Σουηδίας. Έχουμε χρέος να γνωρίζουμε το ρόλο που διαδραμάτισε τότε, η μικρή Σουηδία στη διάσωση του ελληνικού λαού.

Μεγαλύτερο επίτευγμα από τη συμφωνία, είναι η εγκατάσταση σουηδών και Ελβετών αντιπροσώπων του Δ.Ε.Σ. στην Ελλάδα, η παραμονή τους στη χώρα μας και η ευσυνείδητη εκτέλεση του καθήκοντός τους στις δύσκολες συνθήκες που αντιμετώπισαν. Ανάμεσα στους σουηδούς αντιπροσώπους υπήρχαν αρχαιολόγοι, και μελετητές των κλασικών. Θεωρήθηκαν κατάλληλοι γιατί γνώριζαν την Ελλάδα και μιλούσαν ελληνικά. Επαφές με τις δυνάμεις Κατοχής είχαν και οι διπλωμάτες Allard και ο Knut Thyberg. Συμμετείχε, επίσης, ανεπίσημα, και η παιδίατρος Έλσα Πέρσον, σύζυγος του Άξελ.

Δεν γνώριζαν οι αντιπρόσωποι του Δ.Ε.Σ. τι ακριβώς θα έκαναν στην Ελλάδα. Ο Paul Mohr που πάντα ήθελε να καταπιάνεται με καινούργια προβλήματα, τώρα ήταν ανήσυχος. Ποτέ του δεν ήταν προϊστάμενος σε περισσότερα από πέντε άτομα. «Θα ήταν άνανδρο όμως να αρνηθώ. Γιατί στον πόλεμο, ακόμα κι ένας ουδέτερος δεν είχε το δικαίωμα να αρνηθεί οποιαδήποτε υπηρεσία από φόβο μήπως σκοτωθεί». Οι κλασικές σπουδές και η ιστορία που τον συνέπαιρνε από τα μαθητικά του χρόνια τον βοήθησαν να κατανοήσει την εξέλιξη του ελληνικού λαού, και αποτέλεσαν σημαντικό βοήθημα για την αποστολή του στην κατεχόμενη Ελλάδα. Ο Jean Lieberg, τοποθετημένος στη Θεσσαλονίκη το 1944, νόμιζε ότι θα οδηγεί αυτοκίνητο στους δρόμους της πόλης για να μοιράζει ψωμί, και ξαφνικά βρέθηκε επικεφαλής 400 ατόμων και χιλιάδων εθελοντών. Μια Σουηδέζα γραμματέας του Paul Mohr, όταν αναχώρησε από τη Σουηδία, πίστευε ότι θα στέκεται στους δρόμους της Αθήνας για να προσφέρει αλεύρι σε χάρτινες σακούλες –μετέφερε αρκετές από τη Στοκχόλμη για το σκοπό αυτό. Νόμιζε, ότι θα βοηθούσε και στα λογιστικά της Επιτροπής Βοήθειας. Όταν ο Mohr της έδειξε το λογιστήριο, είδε περίπου 100 ανθρώπους να ασχολούνται με τα λογιστικά της Επιτροπής.

Ο 25χρονος Sture Linnér (παντρεύτηκε Ελληνίδα) με έδρα το Βόλο, σε μια στιγμαία απελπισία όταν η συγκοινωνία με την Αθήνα είχε διακοπεί, δεν μπορούσε να έρθει βοήθεια, και οι αποθήκες στο Βόλο ήταν άδειες από τρόφιμα, φάρμακα και είδη ρουχισμού, γράφει: «Τα σύνορα ανάμεσα στη λιμοκτονία και το θάνατο είναι ανεπαίσθητα. Την περίοδο αυτή, όλο και περισσότεροι βρίσκονται μεταξύ ζωής και θανάτου, χωρίς να μπορούν να αντιδράσουν. Τι ωφελεί να βγω απ' το γραφείο μου –αφού δεν μπορώ να βοηθήσω». («Min Odysseé», Sture Linnér 1982).

Η Επιτροπή Βοήθειας δεν επέτρεψε σε κανένα να σφετεριστεί, να επιτάξει τρόφιμα ή άλλα εφόδια. Λειτουργησε άφογα μέσα στον κυκεώνα της αποδιοργάνωσης της δημόσιας διοίκησης, και ένα πεινασμένο λαό εξαντλημένο από πείνα, στερήσεις και αντίποινα.

Πρόεδρος της Επιτροπής τους πρώτους εννιά μήνες ήταν ο "φιλότουρκος, δεδηλωμένος εχθρός των Ελλήνων" Paul Mohn. Οι καιροί, η πολιτική είχαν αλλάξει. Μπορούσε κανείς να είναι ταυτόχρονα φίλος των τούρκων και των ελλήνων, γράφει ο Paul Mohn στις αναμνήσεις του. Αυτό ακριβώς έκανε με μεγάλη ευσυνειδησία και βαθιά προσήλωση στο καθήκον. Για το σωτήριο έργο του, η Ελλάδα του χρωστάει μεγάλη ευγνωμοσύνη.

Paul Mohn

Ο Paul Mohn γεννήθηκε στη Σουηδία από ελβετούς γονείς. Ο πατέρας του σπούδασε θεολογία στην προτεσταντική θεολογική σχολή στο Παρίσι και στην Γενεύη, και σε νεαρή ηλικία πήρε την τιμητική θέση του πάστορα στη Γαλλική μεταρρυθμιστική εκκλησία της Στοκχόλμης. Το σχολικό του ντεμπούτο το έκανε στη Στοκχόλμη. Από το 1906 μέχρι το 1914 ακολούθησε την οικογένειά του στην Ολλανδία και την Ελβετία.

Ήταν μαχητής από μικρός. Στο σχολείο, στη Σουηδία, αυτός ο μικρός μαυροκέφαλος και ο μοναδικός ξένος έμπαινε στην πρώτη γραμμή και κρατούσε τη σουηδική σημαία. Στην Ολλανδία και την Ελβετία μην μπορώντας να έχει βοήθεια στη γλώσσα από τους γονείς του, αγωνίστηκε μόνος του και νίκησε.

Έχοντας έφεση στις ξένες γλώσσες, έμαθε ολλανδικά πολύ γρήγορα και σε έξι μήνες ήταν ο καλύτερος μαθητής στην τάξη του. Ο διευθυντής του σχολείου παίνεψε τις επιδόσεις του και πρότεινε να πάει στην επόμενη τάξη. Δεν πρόφτασε να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις της καινούργιας του τάξης. Το 1910, σε ηλικία 12 χρονών, ακολούθησε τους γονείς του στη Ζυρίχη. Στο καινούργιο του σχολείο, εκτός απ' την τοπική διάλεκτο που χρησιμοποιούσαν στον ελεύθερο χρόνο, έμαθε γρήγορα λατινικά και γερμανικά τα οποία ήταν η γλώσσα της εκπαίδευσης.

Στην Ελβετία, η απόκτηση γνώσεων δεν ήταν αυτοσκοπός. Η εκπαίδευση στόχευε στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και την αφομοίωση του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, ώστε αυτό να γίνει στοιχείο της προσωπικότητας και οδηγός στη σκέψη των μαθητών. «Ο Δυτικός κόσμος έχει διαποτιστεί από τον ελληνικό πολιτισμό και το ρωμαϊκό δίκαιο. Ως εκ τούτου η γνώση των κλασικών σπουδών, και η αφομοίωση του αρχαίου ελληνικού πνεύματος βοηθά να κατανοήσουμε τις αιτίες των προβλημάτων που σήμερα αντιμετωπίζουν οι Χώρες της Δύσης», έγραφε ο

Μοην. Σε ηλικία 12 χρονών έγραψαν μια σχολική εργασία με θέμα: «Ποιόν θεωρείς μεγαλύτερο ήρωα, τον Αχιλλέα ή τον Έκτορα και γιατί;» Με τη σκέψη πως οι συμμαθητές του θα γράψουν για τον Αχιλλέα, ο Paul Moehn προτίμησε τον Έκτορα και αιτιολόγησε λεπτομερώς την εκλογή του. Στα 13 του χρόνια διάβασε τον «Γαλατικό πόλεμο» του Καίσαρα, και ακολούθησαν οι συγγραφείς Catullus, Vergilius, Sallustius, Livius, Tacitus, Cicero, και Plinius.

Στην επόμενη τάξη διάβασε τα Ομηρικά Έπη, την «Ανάβαση» του Ξενοφώντα, το Θουκυδίδη και τον Ηρόδοτο. Το σύστημα διδασκαλίας απαιτούσε να αναπτύξει ο κάθε μαθητής ένα μέρος του κειμένου. Στην Οδύσεια, ο 15χρονος Paul Moehn ανέπτυξε τα θέματα: «Η Γεωγραφία στην Οδύσεια», «Οι Γυναίκες στην Οδύσεια», «Τα όπλα και η χρησιμοποίησή τους στην Οδύσεια» κ.α.

Οι κλασικές σπουδές «με βοήθησαν να κατανοήσω τα διεθνή προβλήματα», γράφει ο Paul Moehn στα απομνημονεύματά του. Τα κατανόησε σε τέτοιο βαθμό που έδινε διαλέξεις για την εξωτερική πολιτική. Έγραψε ένα εκλαϊκευμένο βιβλίο, «Διδαχτική στην εξωτερική πολιτική» που σημείωσε μεγάλη επιτυχία. Με το τέλος της αποστολής του στην Παλαιστίνη του ανατέθηκε να γράφει δυο βιβλία. «Ιερουσαλήμ και Ηνωμένα Έθνη», και «Προβλήματα Σχετικά με την Εποπτεία της Ανακωχής».

Τα σουηδικά έγιναν ξανά η σχολική του γλώσσα το 1914, όταν για τρίτη φορά σε λίγα χρόνια άλλαξε σχολείο και γλώσσα. Η εμπειρία του από τη σχολική εκπαίδευση στην Ελβετία τον οδήγησε να έχει απόλυτες απόψεις για τον τρόπο που έπρεπε να γίνεται η διδασκαλία στη Σουηδία. Στην Ελβετία η εκπαίδευση απαιτούσε από τον μαθητή αυτοσυγκέντρωση και αποτελεσματικότητα. Στη Σουηδία «Έλλειπε κάθε ερέθισμα, κάθε έμπνευση, κάθε ενθάρρυνση για ανεξάρτητη σκέψη, κάθε προσπάθεια για να στρέψει την προσοχή τους έξω από τα στενά όρια του προγράμματος σπουδών». Στο σχολείο ήταν ο καλύτερος μαθητής στα περισσότερα μαθήματα, και ο δεύτερος ήταν σε απόσταση από αυτόν, ώστε δεν είχε κίνητρο να εντείνει τις προσπάθειές του.

Αν και δεν κυλούσε ούτε μια σταγόνα σουηδικό αίμα στις φλέβες του, ήταν έκδηλος ο συναισθηματικός του δεσμός με τη Σουηδία. Ένωθε Σουηδός, και σαν τέτοιος ήθελε να γίνει αποδεκτός. «Δεν γνωρίζω κανέναν άλλον που ένωθε τόση χαρά και υπερηφάνεια που ήταν Σουηδός όπως αυτός» γράφει ο συμμαθητής του, πρεσβευτής, Ragman Kumlin. Από μικρός είχε έντονη την επιθυμία να διακρίνεται, να τον παρατηρούν, και να αφήνει τα ίχνη του· να συζητάνε γι' αυτόν. Η φιλοδοξία του ήταν αφηρημένη και αόριστη. Όχι εκδήλωση φιλοδοξίας με την έννοια ότι απέβλεπε να αποκτήσει κύρος και επιρροή.

Στα παιδικά του χρόνια είχε υψηλά ιδανικά: «ήμουν ενθουσιώδης ειρηνόφιλος, ταυτόχρονα όμως γοητευόμουν από ηρωισμούς». Καταβρόχθιζε την ιστορία, και η νεανική του φαντασία γοητευόταν από το μεγαλεπήβολο έργο των Σουηδών βασιλιάδων που διακρίθηκαν στα πεδία των μαχών. Πολύ γρήγορα λάτρεψε και άλλους ήρωες σκαπανείς της ειρήνης και της κοινωνικής προόδου. Το 1914 δεν έπνεε ευνοϊκός άνεμος για την ειρήνη. Έμεινε έκκλητος από τα λιγοστά μέλη που είχε στη

Ζυρίχη, ένας σύλλογος φίλων υπέρ της ειρήνης. Πήρε αιτήσεις από το γραμματέα του συλλόγου, και σε δυο – τρεις βδομάδες, πηγαίνοντας πόρτα-πόρτα, τα μέλη του συλλόγου υπερδιπλασιάστηκαν.

Ο πνευματικός του ορίζοντας ήταν διαφορετικός απ' τον πνευματικό ορίζοντα των συμμαθητών του. Του άρεσε να προκαλεί συζητήσεις, να βάζει προβλήματα, και να αναζητά λύσεις. Να ρωτά, να συζητάει, να επιχειρηματολογεί και να δίνει λύσεις στις συζητήσεις. «Διαβάζοντας τα απομνημονεύματά του έχεις την εντύπωση ότι πρόκειται για θρασύ και ισχυρογνώμονα. Αλλά δεν ήταν τέτοιος. Στις συναναστροφές του ήταν διακριτικός και μετριοφρων. Ένα ανεπαισθητο ειρωνικό χαμόγελο είναι η μοναδική κριτική από το γέλιο του».

Η Καλβινίστικη μορφή του Προτεσταντισμού που ο πατέρας του αντιπροσώπευε, είχε μια έντονη πνευματική εστίαση. Μίλησε περισσότερο στο λογικό παρά στα συναισθήματα, που σχεδόν δεν υπάρχουν, και ενδιαφερόταν για την προσωπική ηθική. Στον Paul Mohr, αυτές οι σκέψεις με τις οποίες μεγάλωσε είχαν μεγάλη σημασία, και τις αξιοποιούσε στις αποστολές του που ουσιαστικά αφορούσαν κράτη. Θεωρούσε ότι η διεθνής κοινότητα είχε ευθύνη και υποχρέωση να βοηθήσει τους φτωχούς, και να συμβάλει στην προστασία της ειρήνης.

Η ανησυχία έτρεχε στο αίμα του· δεν του ταίριαζε ο εφησυχασμός. Ήθελε να συμμετέχει στα διαδραματιζόμενα γεγονότα. Οι παραδόσεις στην νομική σχολή δεν τον ικανοποιούσαν όταν τα κανόνια βροντούσαν στα μέτωπα των μαχών, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αναζητώντας την περιπέτεια τοποθετήθηκε σαν έκτακτος υπάλληλος στη σουηδική διπλωματική αποστολή στην Κωνσταντινούπολη. Από το Πανεπιστήμιο της Ουψάλα βρέθηκε ανάμεσα σε τζαμιά, μιναρέδες, παζάρια, γυναικεία χαρέμια, και επισκέψεις σε ανώτερους αξιωματούχους. Από το αμφιθέατρο κατευθείαν στο «Χίλιες και μια νύχτες».

Με πολύ γλαφυρό τρόπο περιγράφει τον ανθελληνισμό των τούρκων το 1919, όταν με δυσκολία γλύτωσε το λιντσάρισμα του εξαγριωμένου πλήθους, γιατί τόλμησε να προκαλέσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία φορώντας αθλητική στολή με μπλε και άσπρες ρίγες.

Αυτό που πόνεσε ιδιαίτερα και μάτωσε τις ψυχές των τούρκων, γράφει, ήταν η προώθηση ελληνικών στρατευμάτων στην καρδιά της Ανατολίας. Θρήνησε μαζί με τους τούρκους φίλους του την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της οποίας το μέλλον φαινόταν απελπιστικό. Περιγράφοντας την πολυάριθμη συγκέντρωση έξω από το τέμενος του Σουλτάνου Αχμέτ, αναφέρεται στο ηλεκτρικό σοκ που χτύπησε τους συγκεντρωμένους όταν μια γυναίκα με ακάλυπτο το πρόσωπό της ανέβηκε στο βάθρο. Ήταν η δημοφιλής συγγραφέας Halidé Ehib που εγκαινίασε την αρχή μιας νέας εποχής.

Παρόμοιο περιστατικό περιγράφεται στο βιβλίο του «Ταξίδι στο Αφγανιστάν», το οποίο συνέβη στη διάρκεια της βασιλείας του Αμάχ στο Αφγανιστάν όταν άρχισε μια βίαιη εκστρατεία εκσυγχρονισμού. Ο Αμάχ, με διάταγμα επέβαλε το ξύρισμα στους άνδρες, τη δυτική ενδυμασία, και την κατάργηση του φερετζέ. Η πρώτη γυναίκα η οποία με την παραίτηση του συζύγου της έβγαλε το πέπλο και για πρώτη

φορά δώρισε το όμορφο πρόσωπό της στα βλέμματα των κατάπληκτων υπηκόων της, ήταν η βασίλισσα Sureya. Ο Αμάχ, όπως αργότερα οι Ταλιμπάν, πίστευε πως μια ολόκληρη παράδοση μπορεί να επαναπροσδιοριστεί και να μεταρρυθμιστεί σε σύντομο χρονικό διάστημα με κυβερνητικό διάταγμα.

Προκαλεί ζωνρό ενδιαφέρον η περιγραφή των πολιτικών και πολιτιστικών ρευμάτων που επικρατούσαν στις χώρες των αποστολών του. Από το Αφγανιστάν στα τέλη της δεκαετίας του 1920, μέχρι την Κορέα το 1952.

Την πρώτη μέρα της στρατιωτικής του θητείας προσβλήθηκε από φυματίωση. Νοσηλεύτηκε για πέντε χρόνια στο Leysin της Ελβετίας. Ήταν 27 χρονών όταν ανάρρωσε και επέστρεψε στη Σουηδία φτωχός, και χωρίς αυτοπεποίθηση. Ύστερα από πέντε χρόνια που ζούσε σε έναν απατηλό κόσμο, κυριεύτηκε από πανικό στο κατώφλι της πραγματικότητας.

Η άσχημη οικονομική του κατάσταση, και τα 4 1)2 χρόνια που απαιτούνταν για να τελειώσει τις σπουδές του στα νομικά, τον οδήγησαν να πάρει πτυχίο σε σύντομο χρονικό διάστημα σε γνώσεις που κάτεχε. Την ίδια περίοδο, η Κοινωνία των Εθνών ανακοίνωσε δυο υποτροφίες για σπουδές στη Γενεύη. Έχοντας καλές συστατικές επιστολές πήρε τη μια υποτροφία. Στο σχολείο δίδασκε η αφρόκρεμα των καθηγητών απ' όλο τον κόσμο, σε επιλεγμένους μαθητές από όλες τις χώρες. Ήταν δραστήριος συνδικαλιστής και εκλέχτηκε πρόεδρος στη διεθνή ένωση φοιτητών, «Fédération Universitaire Internationale pour la Société des Nations». Αρκετοί από αυτούς που μαθήτευσαν στο σχολείο αυτό, κατέλαβαν ηγετικές θέσεις σε διάφορες χώρες. Στον Paul Mohn οι σπουδές αυτές του έδωσαν τη δυνατότητα να ασχοληθεί με διεθνή προβλήματα που τον ενδιέφεραν πάντα. Ήταν άνθρωπος επιδέξιος, πνευματώδης, και αναθρεμμένος με τις ηθικές αρχές του Καλβινισμού.

Στην Ελλάδα, εκπλήρωσε τα καθήκοντά του κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες που απαιτούσαν ισχυρή θέληση, εργατικότητα, κρίση και διορατικότητα. Ρύθμιζε με τον καλύτερο τρόπο ακόμα και ζητήματα –οικονομικά, νομικά, στρατιωτικά, διοικητικά– που του ήταν ξένα. Στο μικρό διάστημα που έμεινε στην Ελλάδα, «έβαλλε τη σφραγίδα της προσωπικότητάς του στην οργάνωση της σωτηρίας αυτής εργασίας». Το ελληνικό προσωπικό της Επιτροπής, στην Αθήνα, έφθασε στους 1.300 περίπου ενώ οι τοπικές επιτροπές που μοίραζαν τρόφιμα, σε όλη την Ελλάδα, ξεπέρασαν τις 5.350. Όταν το έργο της Επιτροπής Βοήθειας γρήγορα πέρασε τα ελληνικά σύνορα, στη Στοκχόλμη αντελήφθησαν τη σπουδαιότητά της, και αντικατέστησαν τον Mohn με τον δικαστή Emil Sandström, άνθρωπο διεθνούς ακτινοβολίας και κύρους.

Διπλωματικές αποστολές

Ο Paul Mohn δεν έχασε το ενδιαφέρον του για την εξωτερική πολιτική κατά τη διάρκεια της ασθένειάς, αλλά η φυματίωση θα έβαζε για πάντα φρένο στις ευκαιρίες που παρουσιάστηκαν για εξέλιξη. Στη διάρκεια της ζωής του θα πραγματοποιήσει πολλές διπλωματικές αποστολές για λογαριασμό της Σουηδίας και διεθνών οργανισμών, αλλά διπλωμάτης καριέρας δεν θα μπορούσε ποτέ να γίνει. Εκτέλεσε τα καθήκοντά του «στο περιθώριο» όπως ο ίδιος έγραψε. Λόγω της αρρώστιας του,

αντιμετώπισε τη ζωή του «ως προσωρινή που θα μπορούσε ανά πάσα στιγμή να τελειώσει».

Στις αρχές του Οκτώβρη του 1939 πήρε το τρένο για τη Γαλλία (Παρίσι, Βισύ). Η αποστολή αυτή του δημιούργησε ηθικές αναστολές και ανησυχίες. Δεν μπορούσε να έχει ήσυχη συνείδηση εκπροσωπώντας τη ναζιστική Γερμανία στον πόλεμο. «Αλλά, υπηρετούσα την πατρίδα μου αποδεχόμενος τα καθήκοντα αυτά. Ήταν το τίμημα μιας ουδέτερης χώρας», λέει, αναφερόμενος στην αποστολή του αυτή.

Με ευχαρίστηση άφησε τη μουχλιασμένη ατμόσφαιρα του Βισύ όταν το καλοκαίρι του 1941 του προτάθηκε μια θέση προϊσταμένου σε ένα καινούργιο τμήμα του Σουηδικού Προξενείου στη Ρώμη. Βρίσκονταν στη Ρώμη, όταν τον Ιούνη του 1942 τον πληροφόρησαν από τη Στοκχόλμη, ότι ορίζεται πρόεδρος μιας 15μελούς μεικτής Σουηδο – Ελβετικής Επιτροπής με σκοπό να οργανώσει ανθρωπιστική βοήθεια στην κατεχόμενη Ελλάδα. «Η ειρωνεία του πεπρωμένου είναι ότι εγώ, στην Κωνσταντινούπολη, είκοσι πέντε χρόνια νωρίτερα είχα ταχθεί μανιασμένα υπέρ των Τούρκων ενάντια στους εχθρούς τους, τους οποίους καλούμαι τώρα να βοηθήσω».

Επόμενες αποστολές

Από την Αθήνα βρέθηκε στο Βουκουρέστι για να υπερασπιστεί τα συμφέροντα του Ιράν. Έπρεπε να φροντίσει για μια χούφτα Ιρανούς Εβραίους. Οι συνθήκες εκεί ήταν ειδυλλιακές ύστερα από τη «θύελλα» της Αθήνας.

Όταν το καλοκαίρι του 1943 το Υπουργείο Εξωτερικών της Αμερικής, ζήτησε από τη Σουηδία να είναι στην Ουάσιγκτον ένας αντιπρόσωπος από την Επιτροπή, έστειλαν τον Paul Mohn. Την περίοδο εκείνη ιδρύθηκε από τα Ενωμένα Έθνη ο οργανισμός «United Nations Relief and Rehabilitation Administration», UNRRA, «Διαχείριση Βοήθειας και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών» με αντικειμενικό σκοπό να βοηθήσει οικονομικά τις χώρες που είχαν πληγεί από τις δυνάμεις του Άξονα.

Ο Paul Mohn, ύστερα από όσα είδε και έζησε στη διάρκεια του πολέμου, ήταν πεπεισμένος πως μετά την απελευθέρωση η κάθε χώρα έπρεπε να κυβερνηθεί από ανθρώπους που έζησαν και μοιράστηκαν τα βάσανα του λαού. Γνώριζε πολύ καλά ότι η σίτιση ενός πεινασμένου λαού θα μπορούσε να μετατραπεί σε ένα ισχυρό όπλο στα χέρια φιλόδοξων πολιτικών· γι' αυτό, ήταν αντίθετος να αναλάβουν οι εξόριστες κυβερνήσεις τη διανομή, όπως οι ίδιες επεδίωκαν. Οι Άγγλοι υποστήριξαν τις απόψεις του. Οι Αμερικανοί όμως είχαν προαποφασίσει τη λειτουργία της UNRRA.

Στην εκπαίδευση του προσωπικού της UNRRA που θα στέλνονταν στην Ευρώπη, χρησιμοποίησε την εμπειρία του από την Ελλάδα. Υπήρξε, όμως, ένα λεπτό ζήτημα με τους αφροαμερικάνους μαθητές, γιατί οι νέγροι δεν επιτρέπονταν να βρίσκονται στον ίδιο χώρο με τους λευκούς. Αντιμετώπισε το ρατσιστικό φαινόμενο ψύχραιμα και αποτελεσματικά. Πέτυχε να αποτελέσουν οι νέγροι μια εξαίρεση. Είναι ίσως η πρώτη φορά που λευκοί και αφροαμερικάνοι βρίσκονταν μαζί στην ίδια αίθουσα.

Το 1945 αποδέχτηκε πρόταση να αναδιοργανώσει το Γερμανικό Ερυθρό Σταυρό. Ήταν ιδιαίτερα καυστικός για τη συμπεριφορά των Αμερικανών απέναντι στους γερμανούς. «Τους έλειπε η αρχοντιά και η ευγένεια [...]. Συμπεριφέρονταν σαν νικητές σε κατακτημένη χώρα και αντιμετώπιζαν ωμά τους ηττημένους αντιπάλους τους. Δεν έδειξαν οι αντιπρόσωποι της Αμερικής, ότι εκπροσωπούσαν διαφορετικά ιδανικά από τους χιτλερικούς [...]. Έβριζαν χυδαία, τον οδηγό του λεωφορείου, και τον σφαλιάριζαν χωρίς να μπορεί να διαμαρτυρηθεί. Ήταν ηττημένος γερμανός [...]».

Στηλιτεύει τις φυλετικές διακρίσεις των αμερικανών. «Ποτέ στη 'διπλωματική' μου ζωή δεν ένιωσα τόσο 'εκτός τόπου' όσο στον Αμερικανικό τομέα στη Γερμανία».

Το 1946 η σουηδική κυβέρνηση τον όρισε αναπληρωματικό μέλος στην Επιτροπή των Ενωμένων Εθνών για την επίλυση του Παλαιστινιακού. Κατά τη διάρκεια του πολέμου γνώρισε πολλά για τους Εβραίους, ενώ αγνοούσε το κίνημα των Αράβων. Για να μην γέρνει η ζυγαριά, άρχισε να ενημερώνεται για το κίνημα της ανεξαρτησίας τους. Έφτιαξε 24 διαφορετικά σχέδια για τον καθορισμό των συνόρων. Όλα ήταν άσχημα, γράφει, και όταν ήρθε η ώρα διάλεξε το λιγότερο άσχημο.

Στην τελευταία διεθνή πολιτική αποστολή του στην Κορέα, το 1952, είχε το βαθμό του Υποστράτηγου. Τα ενωμένα Έθνη όρισαν δυο ουδέτερες χώρες, Ελβετία και Σουηδία, να διευθύνουν μαζί με την Πολωνία και την Τσεχοσλοβακία τις διαπραγματεύσεις στην Ραμπμυνjon. Το κλίμα του ψυχρού πολέμου κυριαρχούσε και η εργασία μετατράπηκε σε πολιτική προπαγάνδα. Η αποστολή ήταν από την αρχή καταδικασμένη να αποτύχει.

Ελλάδα – Λευκά πλοία

Απ' τους κατοίκους της αμέτοχης στον πόλεμο Σουηδίας, μόνο Σουηδοί ναυτικοί ταξίδευαν σε εμπόλεμες περιοχές. Αρκετά σουηδικά εμπορικά πλοία χτυπήθηκαν ταξιδεύοντας, ή τορπιλίστηκαν σε λιμάνια και πολλοί σουηδοί ναυτικοί έχασαν τη ζωή τους. Μια ιδιαίτερη κατηγορία πλοίων, αποτελούν τα λεγόμενα «Λευκά Πλοία». Είναι τα σουηδικά πλοία που ναυλώθηκαν από το Σουηδικό Ερυθρό Σταυρό και εξασφάλισαν ελεύθερη ναυσιπλοΐα, από τους εμπόλεμους, για να μεταφέρουν τρόφιμα στην Ελλάδα. Τα πλοία αυτά βάφτηκαν άσπρα στα λιμάνια που βρίσκονταν, σύμφωνα με τη συμφωνία, –γι' αυτό καλούνται «Λευκά Πλοία». Σε εμφανή σημεία ζωγράφισαν το σήμα του Ερυθρού Σταυρού καθώς και τα σουηδικά χρώματα, μπλε και κίτρινο. Τρεις φορές το εικοσιτετράωρο θα έδιναν στους εμπόλεμους το στίγμα τους μέσω ασυρμάτου. Θα ταξίδευαν σε προκαθορισμένη πορεία γνωστή στους εμπόλεμους, από και προς τα ελληνικά λιμάνια. Ήταν ένα συναρπαστικό κεφάλαιο στην ιστορία της ναυσιπλοΐας, ταυτόχρονα όμως, γεμάτο πολλούς κινδύνους. Μια παρανόηση, ή προσωρινή διακοπή επικοινωνίας μέσω ασυρμάτου με κάποιο πλοίο, θα μπορούσε να αποβεί μοιραία, και δυστυχώς, δεν έλειψαν οι ολέθριες στιγμές. Συνολικά, χρησιμοποιήθηκαν 21 σουηδικά καράβια χωρητικότητας 133.700 τόνων. Εννιά απ' τα «Λευκά Πλοία» ναυάγησαν, προσέκρουσαν σε νάρκες, ή χτυπήθηκαν από σύμμαχους και εχθρούς, όχι από παρανόηση. Οι πληροφορίες για τα πλοία αυ-

τά ήταν διαβαθμισμένες για χρόνια. Τα στοιχεία για τα «Λευκά Πλοία» που παρατίθενται στη συνέχεια πάρθηκαν από το «Ναυτικό Μουσείο της Στοκχόλμης».

Χτυπημένα πλοία

«*Stureborg*»

Το M/S «*Stureborg*», είναι από τα πρώτα πλοία που μετέφεραν τρόφιμα στην Ελλάδα –από την Άνοιξη του 1942 με την μερική άρση του ναυτικού αποκλεισμού–, και αποτελεί τη μεγαλύτερη ναυτική τραγωδία για τα «Λευκά Πλοία». Το πλοίο είχε ελεύθερη ναυσιπλοΐα απ’ τις εμπόλεμες δυνάμεις. Στο κατάστρωμα και στις πλευρές του ήταν ευδιάκριτα τα σήματα του Ερυθρού Σταυρού και τα χρώματα της Σουηδίας (μπλε και κίτρινο).

Στις 13-7-42 το Σουηδικό υπουργείο των Εξωτερικών πληροφορήθηκε από το Σουηδικό Προξενείο στη Χάιφα για τον τορπιλισμό του «*Stureborg*». Το πλοίο τορπιλίστηκε, με αεροτορπίλες, 170 ναυτικά μίλια νότιο δυτικά της Πάφου (πιθανώς 160 ν.μ. από τη Χάιφα) από δυο ιταλικά αεροπλάνα στις 9:30 το πρωί. Ταξίδευε από τον Πειραιά στη Χάιφα όταν ξαφνικά, στις 9 Ιουνίου 1942, σύμφωνα με πληροφορίες από έναν Πορτογάλο ναύτη, το μοναδικό επιζών μέλος του πληρώματος, τορπιλίστηκε και βυθίστηκε σε 1 – 2 λεπτά.

Σε μια σωστική βάρκα που δεν ήταν καλά δεμένη και βγήκε στην επιφάνεια της θάλασσας, από τα 22 άτομα του πληρώματος μπήκαν τα 10 που δεν παρασύρθηκαν στο βυθό. Μάζεψαν από τη θάλασσα ένα βαρελάκι νερό, λίγα κουτιά μπισκότα, κονσέρβες φασόλια, και κονσερβοποιημένο βοδινό κρέας που ξέφυγαν από τις σωστικές βάρκες. Για καλή τους τύχη βρήκαν ένα κομμάτι ύφασμα, και το έκαναν πανί για να τους ταξιδεύει όποτε φούσκωνε από το αεράκι.

Δεν είχαν ρούχα. Μερικοί φορούσαν φανελάκι και σορτς, άλλοι μόνο ένα σορτς. Κανένας δεν είχε παπούτσια, κάλτσες ή καπέλο. Την ημέρα υπέφεραν απίστευτα απ’ τη ζέστη του Ιούνη, και τη νύχτα βασανίζονταν απ’ το πολύ κρύο. Ο ήλιος έκαιγε, και όλοι φοβόντουσαν τα ηλιακά εγκαύματα. Ο Antonio Amoral, ο μοναδικός επιζών, ήταν περισσότερο τυχερός απ’ τους άλλους. Μόλις είχε τελειώσει τη βάρδια του στη γέφυρα. Φόρεσε τις πιτζάμες του, αλλά οι αεροτορπίλες δεν του επέτρεψαν να βυθιστεί στην γλυκιά αγκαλιά του Ορφέα. Οι πιτζάμες προστάτευαν το κορμί του απ’ τον καυτό ήλιο.

Δε βλέπανε στεριά, δεν ήξεραν που βρίσκονταν. Πήγαιναν «στο άγνωστο με βάρκα την ελπίδα». Τους ταξίδευαν τα θαλάσσια ρεύματα και το αεράκι. Η τροφή και το νερό μοιράζονταν από τον καπετάνιο δυο – τρεις φορές την ημέρα, αλλά ύστερα από μερικές μέρες πρήστηκαν οι γλώσσες τους, και ήταν αδύνατο να φάνε στιδήποτε. Ένας - ένας πέθαιναν από αδυναμία και τους έριχναν στη θάλασσα. Ο καπετάνιος και ο Antonio έμειναν οι τελευταίοι ζωντανοί.

«Μια μέρα πριν η σχεδία ξεβραστεί στη Γάζα πέθανε και ο καπετάνιος. Τον κράτησα στη βάρκα ένα εικοσιτετράωρο ελπίζοντας να αντικρύσω στεριά. Απελπισμένος, έβγαλα το ρολόι απ’ το χέρι του το οποίο παρέδωσα στο σουηδικό προξενείο

στη Χάιφα. Ήμουν ανήμπορος, και με πολύ δυσκολία τον έριξα στη θάλασσα. Πρέπει να ήταν στις 26 - 27 Ιούνη που πέθανε ο καπετάνιος, γιατί μου είπαν πως με βρήκαν στις 28 του Ιούνη. Ήμουν εξαντλημένος και δεν μπορούσα να κουνηθώ. Δυο άραβες με μάζεψαν αναισθητο στις ακτές της Παλαιστίνης και με πήγαν σε έναν αστυνομικό σταθμό. Με αυτοκίνητο με μετέφεραν σε νοσοκομείο όπου έμεινα 11 μέρες πριν πάω στη Χάιφα να ξεκουραστώ και να αναρρώσω". (Antonio Amoral. Χάιφα 15.7.42 Κατάθεση στο «Deputy Representative of the Ministry of War Transport»).

Χάθηκαν συνολικά 21 άτομα. 17 Σουηδοί, δυο Πορτογάλοι, ένας Αιγύπτιος, και ο Ελβετός αντιπρόσωπος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, R. Heider.

Η Σουηδική Κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε, επανειλημμένα, έντονα στην Ιταλική και ζήτησε εξηγήσεις για τη βύθιση του πλοίου. Στις 7-11-42 η ιταλική κυβέρνηση, αδυνατώντας να απαντήσει πειστικά, δικαιολογήθηκε λέγοντας ότι το πλοίο δεν έπλεε στην προκαθορισμένη πορεία και πως δεν έφερε τα απαραίτητα διακριτικά.

«Fenja»

Αναχώρησε από το St. Jones του Καναδά στις 25-5-44 με προορισμό τη Θεσσαλονίκη φορτωμένο με 2780 τόνους σιτάρι, 450 διάφορα είδη, και φορτίο για τα πλοία «Fenris», «Virginia» και «Wiril». Στις 6 Ιούνη έφθασε στο Γιβραλτάρ και έγινε ο σχετικός έλεγχος.

Στις 13 του Ιούνη τα ξημερώματα ξεκίνησε από την Κω, όπου είχε αγκυροβολήσει περιμένοντας το φως της ημέρας. Στις 15 Ιούνη, 5:15 ξημερώματα, μόλις πέρασε το νησί Toran Adasi, στα νερά της Τουρκίας, ακούστηκε μια ισχυρή έκρηξη στο μπροστινό μέρος του πλοίου. Το πλοίο πήρε αμέσως μεγάλη κλίση και το πλήρωμα διατάχθηκε να το εγκαταλείψει. Τρία λεπτά αργότερα το «Fenja» εξαφανίστηκε στο βυθό της θάλασσας.

Ύστερα από 40 λεπτά στη θάλασσα, βρίσκονταν όλοι στις σωστικές βάρκες που βγήκαν στην επιφάνεια της θάλασσας. Χάθηκαν όλα τους τα υπάρχοντα καθώς και τα έγγραφα του πλοίου. Παραδέχνανε πέντε ώρες πριν τους αντιληφθεί ένα σφουγγαράδικο. Λίγο αργότερα δυο σφουγγαράδικα ρυμούλκησαν τις βάρκες στο Kumusluk. Δεν είναι γνωστό αν το πλοίο χτύπησε σε νάρκη στα τουρκικά χωρικά ύδατα, ή στα θαλάσσια σύνορα Ελλάδας - Τουρκίας.

Το σουηδικό προξενείο φρόντισε να δοθούν αμέσως στους ναυαγούς χρήματα, ρουχισμός, και περίθαλψη.

«Camelia»

Το πλοίο είχε πάει στη Θεσσαλονίκη προερχόμενο, κι αυτό, από το St. Jones του Καναδά. Φουντάρισε στο λιμάνι αφού πρώτα ξεφόρτωσε. Στη συνέχεια θα φόρτωνε 550 τόνους δημητριακά από το πλοίο «Barbaland» καθώς και 4.000 άδεια βαρέλια για τη Μυτιλήνη. Ο καιρός ήταν άσχημος και δεν μπορούσε να φορτώσει. Στις 29-

12-43 πήρε εντολή να αγκυροβολήσει στο αγκυροβόλιο που βρίσκονταν το «Barbaland».

Κινούνταν με τις δικές του μηχανές όταν στις 9:25 το πρωί, έχοντας διανύσει τη μισή διαδρομή χτύπησε σε μαγνητική νάρκη. Έλαθε μεγάλη ζημιά στο εσωτερικό μέρος, στο σκαρί, και στο μηχανοστάσιο. Δυο μέλη του πληρώματος τραυματίστηκαν σοβαρά και επτά ελαφρότερα. Η μηχανή σταμάτησε αμέσως, και η σειρήνα δεν λειτουργούσε. Ένα γερμανικό ρυμουλκό που έπλεε κοντά του αντελήφθητε το ατύχημα και μετέφερε τους τραυματίες στη στεριά. Αργότερα, τρία άλλα ρυμουλκά το ρυμούλκησαν σε ρηχά νερά.

«Wiril»

Το πλοίο στις 7-2-44 ξεφόρτωνε το φορτίο του στο λιμάνι της Χίου 495 τόνους σιτάρι, 50 τόνους διάφορα είδη, και έξη βαρέλια βενζίνη. Έπνεε ήπιος νότιος άνεμος. Στις 11:40 εμφανίσθηκαν σε χαμηλό ύψος έξη αγγλικά πολεμικά –πετούσαν στις ακτές της Τουρκίας στο ύψος του Τσεσμέ, έστριψαν αριστερά– και άρχισαν να δείχνουν στους Χιώτες τις πολεμικές τους αρετές ρίχνοντας εμπρηστικές μπόμπες, πυροβολώντας το πλοίο και ότι κινούνταν στην προκυμαία. Στην πρώτη επίθεση το πλοίο χτυπήθηκε από εμπρηστική βόμβα. Έξη βαρέλια βενζίνης στο κατάστρωμα του πλοίου πήραν αμέσως φωτιά που γρήγορα, λόγω του αέρα που φυσούσε, ξαπλώθηκε σε όλο το κατάστρωμα. Αμέσως λειτούργησαν οι πυροσβεστήρες. Το κατάστρωμα γέμισε νερό, όταν στη δεύτερη επιδρομή η έκρηξη μιας μπόμπας προξένησε σοβαρές ζημιές. Το πλήρωμα εγκατέλειψε το πλοίο λίγο πριν την τρίτη επίθεση. Συνολικά σκοτώθηκαν 18 ανύποπτοι πολίτες και τραυματίστηκαν 70. Στο πλοίο σκοτώθηκαν πέντε άτομα, ανάμεσα στους οποίους ο αντιπρόσωπος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού Nils Erik Nilsson, ο οποίος την επόμενη μέρα θα παντρευόνταν με μια Χιωτοπούλα, ο Έλληνας ναύτης Κουφοπαντελής, και ο Sven Gustav Brandt. Σκοτώθηκε επίσης και ο Αυστριακός στρατιώτης που φυλούσε σκοπιά στη σκάλα του πλοίου. Τραυματίστηκαν βαριά οι David Reinhold Öhrberg, και ο Χρίστος Τσιώρος. Ακόμα πέντε άτομα τραυματίστηκαν ελαφρά.

Οι γιατροί ζήτησαν από τη γερμανική διοίκηση του νησιού να φροντίσει για εσπευσμένη μεταφορά αίματος και φαρμάκων από την Αθήνα. Οι γερμανοί ανταποκρίθηκαν άμεσα, και τα ζήτησαν από την Αθήνα τηλεγραφικά. Η βοήθεια έφθασε την επομένη, 8 Φλεβάρη στις 10 το πρωί, φορτωμένη σε γερμανικό υδροπλάνο.

Τη στιγμή της επίθεσης το πλοίο είχε 80 τόνους σιτάρι για τη Σάμο. Στη Χίο θα ξεφόρτωνε 405 τόνους σιτάρι, δυο βαρέλια βενζίνη, 70 άδεια βαρέλια, και άδειους σάκους του Ερυθρού Σταυρού. Για τη Μυτιλήνη προορίζονταν 1.600 κιβώτια αλεύρι, 92 σακιά φασόλια, ένας τόνος ζάχαρη, 20 κιβώτια φαρμακευτικό υλικό, τέσσερα βαρέλια βενζίνη, ένα λάστιχο αυτοκινήτου, και πέντε κουτιά εφόδια για τον αντιπρόσωπο του Ερυθρού Σταυρού.

Η εκφόρτωση του πλοίου, από φόβο επανάληψης της επίθεσης, συνεχίστηκε τις νυχτερινές ώρες (00.00 – 04.00 και 16.30 – 24.00) με τη βοήθεια του κόσμου. Ό-

ταν, στις 18/2 τελείωσε το ξεφόρτωμα, οι Χιώτες βοήθησαν να καθαριστούν τα αμπάρια και το κατάστρωμα.

Το «Wiril» είχε φύγει από τη Σάμο για τη Χίο, πριν την προγραμματισμένη ημερομηνία, αφού πρώτα ειδοποίησε με τον ασύρματο –τηρώντας τη συμφωνία– όλες τις αρμόδιες υπηρεσίες, κατοχικές και συμμαχικές. Τα σύμβολα τόσο του Ερυθρού Σταυρού, όσο και τα Σουηδικά χρώματα υπήρχαν στο κατάστρωμα και στα πλευρά του πλοίου. Συνεπώς, τα αγγλικά πολεμικά αεροπλάνα που πετούσαν πολύ χαμηλά ήξεραν ότι χτυπούσαν πλοίο του Ερυθρού Σταυρού, γι' αυτό και το αγγλικό υπουργείο των Εξωτερικών δεν έδωσε, ποτέ, πειστική απάντηση στα επίμονα ερωτήματα του Σουηδικού Υπουργείου Εξωτερικών.

Τα «Τεχνικά Χρονικά» (Tenisk Tidskrift) στις 16.12.44 αναφέρθηκαν στο απαράμιλλο ταξίδι επιστροφής του «Wiril» στη Σουηδία, το οποίο έπειτα από μικροεπισκευές στην Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε το δύσκολο ταξίδι της επιστροφής ρυμουλκώντας το χτυπημένο από νάρκη στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης «Camelia». Το ταξίδι κράτησε 48 μέρες, και με δεδομένες τις ελλείψεις στον εξοπλισμό του «Wiril», θεωρήθηκε άθλος στους ναυτικούς κύκλους.

«Eros»

Το M/S «Eros» ναυλώθηκε από τον Σ.Ε.Σ., και στις 14 του Ιούλη του 1942 έβαλε πλώρη για τον Καναδά να φορτώσει δημητριακά για την Ελλάδα. Τα Χριστούγεννα της ίδιας χρονιάς, ενώ έπλεε στα ελληνικά χωρικά ύδατα με προορισμό τη Θεσσαλονίκη, διατάχτηκε από ένα γερμανικό πολεμικό πλοίο να προσεγγίσει στον Πειραιά προκειμένου να συμπληρώσει το φορτίο του με φαρμακευτικό υλικό και γάλα σκόνη.

Στις 1-1-43 το πρωί, το «Eros» απέπλευσε από τον Πειραιά για τη Θεσσαλονίκη με 5.164 τόνους σιτάρι και 36 τόνους άλλα εμπορεύματα. Στις 17:45 είχε σκοτεινιάσει, και τα φώτα στο κατάστρωμα εμπόδιζαν τον τιμονιέρη και τον αξιωματικό στη γέφυρα, να δουν ένα σκοτεινό όγκο που υψώνονταν μπροστά τους –σύμφωνα με τη συμφωνία των εμπολέμων τα «Λευκά Πλοία» τη νύχτα έπρεπε να έχουν αναμμένα τα φώτα τους. Υπολόγιζαν ότι θα περάσουν 2 ναυτικά μίλια δυτικά από τη Φολέγανδρο. Παρόλο που ο καπετάνιος για μεγαλύτερη ασφάλεια άλλαξε την πορεία του πλοίου για να περάσει 3 ν.μ. ανοιχτά από τη Φολέγανδρο, στις 18:40 το βράδυ με βαθύ σκοτάδι, το «Eros» προσάραξε νότιο δυτικά της Φολεγάνδρου. Οι σβησμένοι φάροι, απαγορευόταν η λειτουργία τους απ' τους γερμανούς, και τα ισχυρά θαλάσσια ρεύματα έβγαλαν το καράβι από την καθορισμένη πορεία του, και το έριξαν σε αβαθή νερά. Πάνω στο πλοίο η κατάσταση ήταν τραγική, το πλοίο κινδύνευε να βυθιστεί. Με το χάραμα το πλήρωμα είδε ότι βρίσκονταν σε απόσταση μόλις 150 μ. από τη στεριά και τη σωτηρία.

Λίγες ώρες αργότερα, στις 2-2-1943 το μεσημέρι, ένα γερμανικό υδροπλάνο μετέφερε 10 ναυτικούς στον Πειραιά. Ο καιρός όμως χειροτέρευσε και τα υπόλοιπα 16 μέλη του πληρώματος αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το πλοίο, και βγήκαν στη στεριά χρησιμοποιώντας σωστικές βάρκες. Στις 4-1-43 οι άνεμοι ήταν δυνατοί. Έβγαλαν τις βάρκες στη στεριά για ασφάλεια ενώ την επομένη, στις 5/1, το πλοίο

έσπασε στη μέση και βούλιαξε. Στη Φολέγανδρο, οι σουηδοί ναυαγοί γνώρισαν την πιο ζεστή φιλοξενία σε έναν από τους πλέον πεινασμένους τόπους του κόσμου.

«Η βοήθεια που μας έδωσαν οι πεινασμένοι κάτοικοι του νησιού μας κράτησε στη ζωή», διηγείται ο υποπλοίαρχος Lennart Summer. «Υπήρχε μεγάλη έλλειψη σε τρόφιμα στη Φολέγανδρο, και μην έχοντας δικές μας τροφές σταθήκαμε αλληλέγγυοι στην πείνα τους. Ένα πρωί πήραμε ένα απρόσμενο και πανάκριβο για τα δεδομένα της εποχής δώρο. Τρία όμορφα κατσικάκια. Σαν ναυτικοί, δεν μπορούσαμε να τα σφάξουμε και να τα γδάρουμε. Έτσι αυτά παρέμειναν ζωντανά και εμείς περισσότερο πεινασμένοι. Το κατάλαβαν οι ντόπιοι, και την επόμενη ξυπνώντας τα βρήκαμε έτοιμα για μαγείρεμα.

Ποτέ δεν έγινε μεγαλύτερο πανηγύρι. Σύντομα, όμως, το φαγητό τελείωσε και ξανάρχισε η πείνα. Δεν τολμούσαμε να μείνουμε στην ουρά για συσσίτιο. Φοβόμαστε μήπως πέσουμε θύματα σε ενδεχόμενα αντίποινα των Γερμανών. Η δική μας πείνα πήρε τέλος, όταν οι αρχές κατόρθωσαν να μας μεταφέρουν στην Αθήνα».

Hallaren, Virginia, Embla, Vasaholm

Στις 19-3-43 αναχώρησε από τον Πειραιά με προορισμό τη Βενετία το «Hallaren». Στις 24-3-44, ώρα 7:15 το πρωί, Βρετανικό πολεμικό αεροπλάνο το χτύπησε στην Αδριατική θάλασσα παρόλο που είχε γνωστοποιήσει την πορεία του και έφερε τα διακριτικά του Ερυθρού Σταυρού.

Στις 2-6-44 σε μια γερμανική αεροπορική επιδρομή στο λιμάνι της Κέρκυρας χτυπήθηκε, στις 14:50, από οβίδα το «Virginia». Δυο μέρες αργότερα γερμανοί αξιωματικοί επιθεώρησαν το πλοίο και υποσχέθηκαν να επισκευάσουν τις ζημιές.

Το «Embla» διέκοψε τα ταξίδια του στην Ελλάδα, προσωρινά, για να μεταφέρει πακέτα του Ερυθρού Σταυρού από την Πορτογαλία στη Μασσαλία. Στις 6-4-1944 αγγλικά βομβαρδιστικά αεροπλάνα, αγνοώντας τα σήματα του Ερυθρού Σταυρού το χτύπησαν στη Μεσόγειο στα Γάλλο - Ισπανικά σύνορα, και του προκάλεσαν ελαφρές ζημιές. Δυο βδομάδες αργότερα, στις 19-4-1944, απέπλευσε επισκευασμένο στο Port Vendres με προορισμό τη Μασσαλία. Πριν βγει από το λιμάνι, δέχτηκε ξανά επίθεση από αγγλικά πολεμικά αεροπλάνα και βυθίστηκε αμέσως. Ένα γερμανικό περιπολικό περισυνέλλεξε το πλήρωμα. Οι ναυαγοί απορούσαν πως γλύτωσαν το θάνατο.

Στις 9-11-44 το «Vasaholm» έπαθε μικρές βλάβες από μαγνητική νάρκη στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Την επομένη, μια νάρκη προερχόμενη από αεροπλάνο, έπεσε πάνω στο πλοίο και προξένησε σοβαρές ζημιές κοντά στη γέφυρα πλοήγησης.

Αναχώρηση από την Ελλάδα

Σε έκθεσή του στη Στοκχόλμη ο αντικαταστάτης του Paul Mohn, ανέφερε: «Η Επιτροπή είναι ένας τεράστιος οργανισμός [...] έχει κατακτήσει την εμπιστοσύνη του κόσμου [...] Είναι κατά βάθος πολύ αξιοσημείωτο πως κατορθώθηκε να επιτευχθούν τέτοια αποτελέσματα με μια φούχτα ανθρώπους που στάλθηκαν εδώ [...] η

βοήθεια που δίνει η Επιτροπή δεν θεωρείται απλώς σαν ένα συμπλήρωμα του επισιτισμού της χώρας [...] αποτελεί, απλούστατα, τη σπονδυλική στήλη του επισιτισμού της Ελλάδας [...].»

Ο Ε. Σκάσσης, Πρύτανης του Πανεπιστημίου της Αθήνας αποχαιρετώντας τον, εκφράστηκε με τα λόγια: «[...] Ένα πνεύμα λεπτό κι ανοιχτό όσο το δικό σας, μια προσωπικότητα τόσο εξαιρετικά καλλιεργημένη σε όλα τα πεδία, δεν μπορούσε παρά να διακρίνει ζωηρά τους δεσμούς που ενώνουν τους ευγενικούς υπηρέτες της επιστήμης και της αλήθειας [...]. Φτάσατε στην Ελλάδα σε μίαν από τις σκοτεινότερες περιόδους της ιστορίας της, σε εποχή που η απελπισία [...] είχε αρχίσει να κυριεύει τις καρδιές μας. Κι επιδοθήκατε αμέσως στο έργο της σωτηρίας, για το οποίο η χώρα μας θα σας έχει αιώνια ευγνωμοσύνη [...]. Είναι σπάνιοι εκείνοι που διαθέτουν όσο εσείς τις ικανότητες του ηγέτη και του πραχτικού πραγματοποιητή, κι επιπλέον τις υψηλότερες ηθικές αρετές [...]. Στο τέρμα ενός ακούραστου μόχθου, αφοσιωμένου στον αγώνα κατά της δυστυχίας και της πείνας στην Ελλάδα, μπορείτε να μας αφήσετε τώρα, έχοντας τη βεβαιότητα πως εκπληρώσατε μίαν αποστολή βαριά και περίπλοκη, μα ευγενική, με χαρίσματα εξαιρετικά, κατανόησης και δημιουργικότητας. Και πως κερδίσατε τη μάχη» («Αναμνήσεις από την Ελλάδα κατά την Κατοχή (1941 – 1944)», Χρ. Χρηστίδη).

Με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε πως εκπλήρωσε την αποστολή του στην Ελλάδα. Η συνεισφορά του στις επόμενες αποστολές του –Βουκουρέστι, Αμερική, Γερμανία, Παλαιστίνη, Κορέα– έσβησαν τη συγκρατημένη φοβία που είχε από μικρός μήπως ζήσει χωρίς να κάνει κάτι σημαντικό στη ζωή του. Μήπως αποχαιρετήσει τον απάνω κόσμο χωρίς να δοκιμάσει τις ικανότητές του, και να τις χρησιμοποιήσει για κάποιον κοινωφελή σημαντικό σκοπό. Η ζωή του ήταν ένα καρπερό χωράφι όπου όλα φύτρωναν. Τα απομνημονεύματά του είναι ένα λουλούδι που δεν μαραίνεται.

Εάν ήταν υγιής είναι σίγουρο ότι θα γινόταν πρεσβευτής. Αλλά η ζωή του δεν θα ήταν μια απίστευτη περιπέτεια, σύμφωνα με τα απομνημονεύματά του. Τα καθήκοντα που του ανατέθηκαν δεν θα διέφεραν σημαντικά από τα καθήκοντα οποιουδήποτε μόνιμου υπαλλήλου επιφορτισμένου με αποστολές στο εξωτερικό. Σε όλες του τις αποστολές δούλεψε κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες που απαιτούσαν ισχυρή θέληση, εργατικότητα, διορατικότητα και κρίση.

Ο Paul Mohr έφυγε από την Ελλάδα με το δίπλωμα του επίτιμου δημότη της πόλης του Περικλή εντυπωσιασμένος για τους Έλληνες που πολλές φορές, αντί να υπογράψει συμβόλαιο, επισφράγιζε τη συμφωνία μαζί τους με μια απλή χειραψία. Όταν μπει στη μέση η τιμή, έλεγε, ο Έλληνας κρατάει, δεν αθετεί το λόγο του.

Στη Στοκχόλμη, σοκαρίστηκε με τις αντιλήψεις των συμπατριωτών του για τον πόλεμο. Πιθανώς γιατί πολλοί πίστευαν ότι το πεπρωμένο της Σουηδίας ήταν βαλμένο στη ζυγαριά. Μιλούσε σε διαφορετικό μήκος κύματος με τους Σουηδούς που παρακολουθούσαν τον πόλεμο από μακριά και εκ του ασφαλούς. «Δεν μπορούσαμε να συνεννοηθούμε, ήταν δύσκολο να αντιληφθούν αυτά που ο ίδιος ένιωσα και έζησα».

Παναγιώτης Καλογιάννης, Στοκχόλμη 2016